

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

Кафедра міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____ В. СТІЛЕЦЬ

« _____ » _____ 2025

р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Євроінтеграція та її роль у розвитку світової економіки»

зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини

освітня програма «Міжнародний бізнес»

ступеня бакалавр

Виконавець роботи Протасевич Максим Олександрович

(підпис, дата)

Науковий керівник Пожар Артем Анатолійович

(підпис, дата)

Рецензент Назаренко Станіслав Миколайович

Полтава 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Економічні та політичні передумови європейської інтеграції у XX столітті.....	7
1.1. Теорії та концепції європейської інтеграції.....	7
1.2. Політичний, економічний та соціальний аспекти початку європейської інтеграції.....	16
Висновки до розділу 1.....	25
Розділ 2. Становлення та розвиток Європейського Союзу.....	28
2.1. Аналіз розширення ЄС у контексті європейської інтеграції: від заснування до сьогодення.....	28
2.2. Економічна інтеграція країн Європейського Союзу.....	40
Висновки до розділу 2.....	51
Розділ 3. Проблеми та перспективи європейських інтеграційних процесів.....	54
3.1. Європейська інтеграція України: перспективи членства в ЄС та потенційні виклики.....	54
3.2. Взаємний вплив світової економічної і політичної кризи та європейських інтеграційних процесів.....	66
Висновки до розділу 3.....	77
Висновки та рекомендації.....	80
Перелік інформаційних джерел.....	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобальної трансформації міжнародної системи європейська інтеграція знову набуває першочергового значення. Після кількох хвиль розширення, фінансових і політичних криз, а також виходу Великої Британії з ЄС, Союз стоїть перед викликом перегляду власної внутрішньої структури, стратегічних пріоритетів і зовнішньополітичних орієнтирів. Для країн Східної Європи, зокрема України, європейський вектор розвитку залишається визначальним у контексті політичного оновлення, економічної інтеграції та безпекової стабілізації.

Актуальність теми обумовлена потребою комплексного осмислення процесів, що відбуваються як усередині самого Європейського Союзу, так і у відносинах із потенційними новими членами. Після 2022 року Україна отримала офіційний статус країни-кандидата на вступ до ЄС, що стало стратегічною віхою у розвитку держави. Цей процес вимагає аналізу не лише відповідності України Копенгагенським критеріям, а й здатності самого ЄС до інституційної адаптації, фінансового розширення та політичної консолідації.

У цьому контексті зростає інтерес до дослідження багатокomпонентного характеру сучасної європейської інтеграції: від історії розширення ЄС до механізмів антикризової політики, ролі євро як стабілізуючого чинника та перспектив членства України. Особливої ваги набуває оцінка викликів, що постають як перед новими кандидатами, так і перед самим Союзом – від політичних і безпекових викликів до внутрішньої фрагментації.

У працях вітчизняних науковців – О. Борисової, Д. Рудніка [2], С. Вонсовича [3], Р. Куденгове-Калергі [13], М. Гнатюка [6], О. Малюхова [16], І. Процюка [20], С. Толстова [23] – простежується прагнення дослідити інституційну та політичну природу європейської інтеграції. Зарубіжні дослідники, зокрема М. Емерсон [48], Т. Джадт [8], Х. Граббе [67],

П. Грауве [68], Ю. Габермас [71], А. Морафчик [82], С. Шіммельфеннінг [95], наголошують на зміні глобального балансу сил, у якому ЄС відіграє роль стабілізатора. Проте існує нестача комплексних робіт, які системно аналізують сучасну динаміку розширення ЄС, перспективи інтеграції України та пов'язані з цим внутрішньо- і зовнішньополітичні виклики.

Таким чином, тема дослідження є своєчасною, практично значущою та має міждисциплінарний характер, що забезпечує її важливість у сучасній науковій і прикладній площині.

Метою кваліфікаційної роботи є проаналізувати й узагальнити особливості європейської інтеграції як чинника трансформації міжнародної економіки. Дослідження спрямоване на виявлення ключових тенденцій, механізмів та наслідків євроінтеграційних процесів для розвитку світової економіки, з урахуванням ролі ЄС та перспектив інтеграції України. Відповідно до визначеної мети, у кваліфікаційній роботі поставлено наступні **завдання**:

- вивчити політичні, економічні та соціальні чинники, що визначали післявоєнний розвиток Європи як основу для інтеграційних процесів;
- дослідити провідні теорії та концепції європейської інтеграції, що формують науково-методологічне підґрунтя дослідження;
- проаналізувати процес розширення Європейського Союзу в контексті загальноєвропейської інтеграції від моменту його заснування до сучасності;
- охарактеризувати рівень економічної інтеграції країн-членів ЄС та визначити місце Європейського Союзу у світовій економіці;
- оцінити перспективи інтеграції України до Європейського Союзу з урахуванням внутрішніх і зовнішніх викликів;
- виявити вплив глобальних економічних і політичних криз на динаміку та стійкість європейських інтеграційних процесів.

Об'єктом дослідження є процес європейської інтеграції як форма політичної, економічної та соціальної взаємодії європейських держав у другій половині XX – на початку XXI століття.

Предметом дослідження є етапи становлення та розвитку Європейського Союзу, економічні засади інтеграційного процесу, динаміка розширення ЄС, а також виклики та перспективи подальшої інтеграції, зокрема в контексті європейського курсу України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи, які дозволили забезпечити системність, обґрунтованість та логічну послідовність викладеного матеріалу. У роботі використано метод аналізу – для розгляду політичних, економічних і соціальних передумов європейської інтеграції; метод синтезу – для узагальнення концептуальних підходів до інтеграційних процесів у Європі. Методи дедукції та індукції застосовувалися для структурування теоретичних положень і практичних прикладів на різних етапах формування та розширення Європейського Союзу. Порівняльно-історичний метод дав змогу простежити динаміку розвитку інтеграційних процесів у різні періоди, а системний підхід забезпечив цілісне бачення взаємозв'язків між політичними рішеннями, економічними показниками та зовнішніми викликами. Також застосовувалися статистичні методи, що дозволили узагальнити кількісні дані, представити динаміку розширення ЄС, економічних показників та тенденцій у вигляді таблиць і графіків. Елементи прогнозування використовувалися під час аналізу перспектив європейської інтеграції України та впливу глобальних криз на подальший розвиток ЄС.

Інформаційна база дослідження у кваліфікаційній роботі формується на основі широкого спектра джерел. До них належать законодавчі та нормативні документи Європейського Союзу, офіційні статистичні матеріали європейських та міжнародних організацій, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також достовірні інформаційні ресурси мережі Інтернет. Окрім теоретичних джерел, використовуються аналітичні звіти, дослідження і практичні дані, що стосуються процесів європейської інтеграції та економічного розвитку країн ЄС. Такий комплексний підхід забезпечує об'єктивність, достовірність та наукову обґрунтованість результатів дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Виконання кваліфікаційної роботи пов'язане з планом наукових досліджень Полтавського університету економіки і торгівлі за темою «Сучасні процеси глобалізації: рушійні сили, мегатренди, суперечності» (0113U006220). Внесок автора полягає в дослідженні економічних і політичних аспектів євроінтеграції та її ролі у формуванні європейських інтеграційних процесів.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення і отримані результати дослідження оприлюднені на міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті» (м. Полтава, 10 квітня, 2025 року).

Публікації: Протасевич М. О., Пожар А. А. Теорії та концепції європейської інтеграції. *Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 10 квітня, 2025 року). Полтава, 2025. С. 634-636 [20].

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У XX СТОЛІТТІ

1.1. Теорії та концепції європейської інтеграції

Ідея європейської інтеграції бере початок задовго до Другої світової війни, однак саме події першої половини XX століття надали їй особливої актуальності. Глибока криза міжнародного порядку, дві руйнівні війни, націоналізм і тоталітаризм стали підґрунтям для пошуку нової моделі співіснування європейських країн – більш стабільної, безпечної та економічно вигідної.

Одним із перших, хто сформулював концепцію політичної єдності Європи у міжвоєнний період, був Ріхард Куденгове-Калергі, австрійський філософ і політичний діяч. У своїй програмній роботі «Пан-Європа» (1923 рік) він запропонував створити наднаціональну федерацію європейських країн, яка мала б запобігти майбутнім конфліктам, протистояти загрозам з боку Радянського Союзу та забезпечити економічне процвітання. Калергі передбачав, що така спілка об'єднає держави на основі спільних цінностей – християнської моралі, культури та політичного гуманізму [13].

Ці ідеї отримали підтримку серед європейських інтелектуалів і політиків, зокрема Арістида Бріана, прем'єр-міністра Франції, який у 1929 році запропонував створити «європейську федерацію» у межах Ліги Націй. Однак через геополітичну напругу, економічну кризу 30-х років і підйом авторитарних режимів ця ініціатива не знайшла втілення.

Після Другої світової війни ідея об'єднаної Європи отримала нове життя. Найбільш яскраво її артикулював Вінстон Черчилль, який 1946 року у своїй промові в Цюріхському університеті закликав до створення «Сполучених Штатів Європи». Черчилль наполягав на тому, що мир на континенті можливий лише за

умови політичного об'єднання європейських народів навколо Франції та Німеччини як ядра нової структури. При цьому він зазначав, що Велика Британія не обов'язково буде брати в ній активну участь (таблиця 1.1) [26].

Таблиця 1.1 – Основні підходи до ідеї європейської єдності (міжвоєнний і післявоєнний періоди)

Автор / діяч	Ключові ідеї	Засоби реалізації	Історичний контекст
Р. Куденгове-Калергі	Пан'європейська федерація, заснована на культурній та політичній спільності	Наднаціональні інститути, економічна співпраця	Міжвоєнна Європа, загроза радикалізму
А. Бріан	Федерація європейських країн у межах Ліги Націй	Спільна політика, консультації, координація дій	1929 рік, політична нестабільність
В. Черчилль	«Сполучені Штати Європи» для запобігання новій війні	Союз Франції і Німеччини, політичне об'єднання	Післявоєнна Європа, 1946 рік

Джерело: [13].

Узагальнення ключових підходів до ідеї європейської єдності, які сформувались у першій половині XX століття, ілюструє еволюцію концепції інтеграції – від культурно-гуманітарних імпульсів до геополітичної необхідності об'єднання в умовах війни та кризи. Хоча засоби реалізації та політичні обставини різнилися, всі підходи мали спільну мету: запобігти новим конфліктам та закласти основу стабільного порядку в Європі.

Поштовхом до інституційної реалізації цих ідей стали конкретні ініціативи: створення Ради Європи (1949 рік), Європейського об'єднання вугілля і сталі (1951 рік) та Європейського економічного співтовариства (1957 рік). Їх розглядали не лише як економічні проєкти, а й як інструменти запобігання майбутнім війнам між історичними супротивниками [2]. Саме в цих структурах втілювались ідеї єдності, безпеки та солідарності, які вперше були озвучені ще у міжвоєнний період.

Таким чином, інтелектуальні витоки європейської інтеграції мають як

філософське, так і практично-політичне коріння. Ідеї єдності виникли як відповідь на виклики воєн, авторитаризму і економічної нестабільності, а також як прагнення зберегти європейську ідентичність в умовах глобальної трансформації.

Після Другої світової війни питання європейської єдності почали розглядати не лише як політичну мету, а і як складний соціально-економічний процес. Саме в цей період з'являються перші серйозні теоретичні підходи до пояснення механізмів інтеграції. Одним із провідних став неофункціоналізм, який заклав фундамент сучасної науки про регіональну інтеграцію.

Неофункціоналізм виник у 1950–1960-х роках під впливом праць американського політолога Ернста Хааса, який намагався теоретично осмислити процеси, що відбувалися в межах створеного в 1951 році Європейського об'єднання вугілля і сталі. У своїй ключовій роботі *The Uniting of Europe* (1958 рік) Хаас доводив, що інтеграція розвивається поступово, шляхом «переливу» (spillover effect): починаючи з однієї сфери (наприклад, економіки), інтеграція мимоволі поширюється на інші сфери – політику, соціальну сферу, безпеку тощо [70].

Хаас підкреслював роль наднаціональних інституцій, таких як Європейська комісія, які виступають ініціаторами та координаторами подальшої інтеграції. Він вважав, що держави делегують частину своїх повноважень цим структурам, і поступово формується новий рівень політичної влади – наднаціональний.

Неофункціоналізм став відповіддю на виклики свого часу: прагнення уникнути нових конфліктів і забезпечити ефективне управління складними міждержавними процесами. Водночас він зазнав критики у 1970-х роках, коли інтеграційні процеси в ЄС сповільнилися, а уряди країн-членів знову активізували свою роль у прийнятті рішень.

Альтернативою неофункціоналізму стала інтерговерменталізм – концепція, яку розвинув британський політолог Стенлі Гоффман. Згідно з нею, держави залишаються ключовими акторами, і будь-яке поглиблення інтеграції

можливе лише тоді, коли це відповідає їхнім національним інтересам. Гоффман стверджував, що наднаціональні інституції залежать від волі держав, і саме вони визначають напрямки інтеграційного процесу [74].

Інтерговерменталізм добре пояснював періоди гальмування інтеграції (наприклад, у 1970-х роках), коли посилювався євроскептицизм, а національні уряди знову поставили під сумнів роль наднаціональних органів.

Пізніше обидві концепції частково інтегрувались у новий підхід – ліберальний інтерговерменталізм, сформульований Ендрю Моревудом. Він поєднав інституційний аналіз з економічними підходами, акцентуючи на перемовинах між державами, впливі економічних груп інтересів та ролі внутрішньополітичного контексту в ухваленні інтеграційних рішень [82]. Ключові відмінності між неофункціоналізмом, федералізмом і інтерговерменталізмом полягають у тому, що кожна з теорій пропонує різне бачення ролі держави, наднаціональних інституцій та шляхів досягнення інтеграції (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2 – Порівняння класичних теорій європейської інтеграції

Теорія	Основна ідея	Ключові актори	Роль держав	Приклади в ЄС
Неофункціоналізм	Інтеграція відбувається поступово через «spillover» (перехід ефекту)	Наднаціональні інституції (Єврокомісія), експерти	Держава поступово делегує повноваження	Розширення компетенцій ЄС у сфері економіки, міграції, клімату
Федералізм	Європа має утворити федерацію зі спільною владою	Політичні еліти, федералістські рухи	Держави мають поступитися суверенітетом	Ідеї Спінеллі, «Spinelli Group», Конституційний договір (2004, недієвий)
Інтерговерменталізм	Інтеграція – результат міждержавних домовленостей	Національні уряди	Держава зберігає центральну роль	Рада ЄС, Європейська рада, спільна зовнішня політика, Бреттонвудські рішення

Джерело: [2].

Конфедеративна модель європейської інтеграції розглядає Європейський Союз як союз незалежних держав, які співпрацюють у межах спільних

інституцій, не втрачаючи при цьому суверенітету.

На відміну від федералізму, де влада концентрується на наднаціональному рівні, конфедералізм передбачає збереження основних повноважень за державами-членами [82]. Цей підхід наголошує на договірному характері об'єднання, де ключові рішення ухвалюються на основі консенсусу. Прикладом реалізації конфедеративного принципу є принцип одностайності в Європейській раді щодо питань зовнішньої політики.

Цей підхід виник у 1990-х роках у контексті розширення компетенцій ЄС та активної участі регіональних і місцевих органів у реалізації європейської політики. Теорія багаторівневого врядування передбачає, що управління в ЄС здійснюється на кількох рівнях: наднаціональному, національному, регіональному та місцевому, причому ці рівні не є ієрархічно підпорядкованими, а взаємодіють між собою [75]. Це дозволяє забезпечити гнучкість політики та адаптацію рішень до конкретного соціально-економічного контексту. Особливого значення набуває взаємодія між Європейською комісією, державами-членами та органами місцевого самоврядування в реалізації структурних і регіональних програм ЄС.

Усі ці підходи доповнюють одне одного і пояснюють різні фази інтеграційного процесу: від технократичного запуску (неофункціоналізм) до політичних рішень на найвищому рівні (інтерговерменталізм). Знання цих теорій є ключовим для розуміння не лише історії Європейського Союзу, а й його сучасної динаміки.

У другій половині XX – на початку XXI століття класичні теорії інтеграції зазнали критики та перегляду. У відповідь на нові виклики – зростання ролі громадської думки, глобалізацію, кризи всередині ЄС – сформувались сучасні теоретичні підходи, що акцентують увагу на динаміці змін, ідентичності, багатофакторності процесів.

Теорія європеїзації аналізує вплив Європейського Союзу на політичні інститути, практики та ідентичності держав-членів. Йдеться не лише про формальне перенесення норм ЄС у національне законодавство, а й про глибші

трансформації адміністративної культури, політичної логіки та поведінкових моделей еліт [88]. Наприклад, вступ до ЄС стимулював демократичні реформи в Центрально-Східній Європі, а також гармонізацію політик у сфері навколишнього середовища, гендерної рівності, боротьби з корупцією.

Процеси європеїзації часто мають асиметричний характер: «старі» держави впливають на нормотворчість більше, ніж «нові», що викликає напруження та дебати щодо «демократичного дефіциту» в ЄС. Крім того, спостерігається й «вертикальний» зворотний ефект – адаптація інституцій ЄС до політичних реалій держав-членів.

Філософи та політологи, зокрема Юрген Габермас, сформулювали ідею «постнаціональної демократії» – моделі врядування, в якій суверенітет розділений між державою та наднаціональними структурами [71]. Вона базується на принципах прав людини, громадянства ЄС та демократичної участі не лише в межах держави, а й на рівні спільноти.

Постнаціональний порядок у межах ЄС передбачає зниження ролі етнічної або історичної ідентичності як основи легітимності політичної влади. Натомість центральними стають універсальні цінності – солідарність, верховенство права, екологічна відповідальність.

Утім, критики цієї моделі зазначають, що на практиці процеси постнаціоналізації суперечливі: посилення націоналізму, зростання євроскептицизму та нерівномірне включення громадян у європейський публічний простір свідчать про те, що постнаціональний порядок ще не сформувався остаточно.

У XXI столітті теорії інтеграції дедалі частіше розглядаються як аналітичний інструмент для оцінки спроможності ЄС реагувати на глобальні виклики:

- економіка: після фінансової кризи 2008 року ЄС посилив фіскальну координацію та нагляд за банківською системою (Банківський союз). Це розглядається як функціональна відповідь на зростаючу взаємозалежність ринків [95];

– безпека: війна в Україні, теракти, кіберзагрози спричинили розвиток спільної безпекової політики та оборонного співробітництва, зокрема створення постійного структурованого співробітництва (PESCO);

– міграція: масовий наплив біженців у 2015–2016 роках активізував дебати щодо спільної міграційної політики, а також показав розрив між Сходом і Заходом ЄС щодо гуманітарних стандартів і солідарності.

Сучасні підходи підкреслюють, що інтеграція – це не лише економічна чи правова категорія, а й політична стратегія виживання у світі, де держави поодиночі не здатні ефективно діяти в глобальних умовах. Сучасні теоретичні підходи суттєво розширюють фокус аналізу європейської інтеграції, виходячи за межі класичних економічних чи функціональних моделей. У центрі уваги – соціальні, правові, безпекові та культурні аспекти, що формують нову парадигму дослідження ЄС як динамічної, багаторівневої системи.

Попри значне теоретичне розмаїття, більшість підходів до аналізу європейської інтеграції піддаються конструктивній критиці через їхню обмежену здатність пояснювати комплексність сучасних політичних і соціальних процесів (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3 – Основні риси сучасних підходів до аналізу європейської інтеграції

Підхід	Основна ідея	Автори / Школи	Особливості застосування
Європеїзація	Вплив норм і політик ЄС на держави-члени	К. Радаеллі, Т. Боррель	Аналіз трансформації політик, інституцій, ідентичностей
Постнаціональна демократія	Формування наднаціонального порядку без домінування державної ідентичності	Ю. Габермас	Наголос на правовій спільності, солідарності, участі громадян
Інтеграція як відповідь на глобалізацію	ЄС як механізм адаптації до глобальних викликів	Ф. Шиммель-феннінг, У. Бек	Аналіз ролі ЄС у сфері безпеки, економіки, клімату, міграції

Джерело: [95].

По-перше, критики наголошують на недооціненні ролі національної ідентичності, культури та громадської думки. Традиційні теорії, як-от

неофункціоналізм чи ліберальний інтерговерменталізм, зосереджені здебільшого на раціональних інституційних або економічних мотивах, і часто ігнорують культурно-цивілізаційний вимір. Це призводить до неповного розуміння процесів мобілізації підтримки інтеграційних ініціатив серед населення, зокрема під час референдумів щодо розширення повноважень ЄС або виходу з нього (як у випадку Brexit) [83].

По-друге, кризові явища останніх років поставили під сумнів прогностичну здатність багатьох теорій. Brexit став викликом для неофункціоналістських уявлень про незворотність інтеграції. Міграційна криза 2015–2016 років виявила відсутність єдиної гуманітарної політики та солідарності в межах ЄС.

Енергетична криза, що загострилася після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 2022 року, продемонструвала вразливість Союзу у сфері залежності від зовнішніх ресурсів, попри багаторічні стратегії енергетичної диверсифікації [102]. Слід також зазначити, що багато теорій орієнтовані переважно на досвід Західної Європи, а тому не завжди придатні для пояснення динаміки інтеграції в нових державах-членах із Центрально-Східної Європи. Крім того, вони рідко враховують зовнішні глобальні чинники – наприклад, зростання Китаю, нестабільність у трансатлантичних відносинах або гібридні загрози, що набули значення у XXI столітті (таблиця 1.4).

Жодна з наявних теорій не дає повного і всеохопного пояснення європейської інтеграції, особливо в умовах політичних і економічних криз. Це підкреслює необхідність синтетичних або гібридних підходів, які поєднують інституційний аналіз, соціокультурні фактори та глобальні виклики.

Таким чином, сучасне теоретичне поле аналізу європейської інтеграції є надзвичайно широким і різноманітним. Спільною рисою більшості підходів є визнання багаторівневості інтеграційних процесів, наявності як економічних, так і політичних, соціальних та культурних чинників. Водночас існують принципові відмінності у розумінні рушіїв інтеграції – від інституціональної до ідентичнісної логіки.

Таблиця 1.4 – Основні обмеження провідних теорій європейської інтеграції

Теорія / Підхід	Основні положення	Ключова критика
Неофункціоналізм	Інтеграція через «spillover» – ефект; технічна та економічна співпраця веде до політичної	Недооцінка ролі національних інтересів, культури, зростаючого євроскептицизму
Ліберальний інтерговерменталізм	Домінування держав у процесах інтеграції; міжурядові переговори	Ігнорування динаміки інституцій ЄС, обмежене бачення наднаціональної логіки
Федералізм	Централізація влади на наднаціональному рівні	Політична утопічність; відсутність реальної підтримки з боку держав-членів
Функціоналізм	Об'єднання через практичну співпрацю в технічних сферах	Не пояснює політичні кризи та ідеологічний опір інтеграції
Теорія європеїзації	Вплив ЄС на національні політики	Слабка аналітична здатність щодо «зворотного впливу», розмиті критерії вимірювання
Постнаціональний підхід	Переосмислення ролі держави в глобалізованому світі	Надмірна абстрактність; не дає практичних механізмів реалізації

Джерело: [119].

Теорії інтеграції мають практичне значення, оскільки дозволяють краще зрозуміти механізми прийняття рішень у ЄС, логіку розвитку його інституцій та стратегії розширення.

Вони також сприяють формуванню національної політики держав-членів щодо участі в інтеграційних процесах, а також розробці механізмів протидії кризам.

Нарешті, теоретичні моделі можуть слугувати основою для прогнозування майбутніх сценаріїв розвитку Європейського Союзу – зокрема, в умовах зміненої геополітичної ситуації, нових викликів безпеці, трансформації енергетичних ринків та зростання суспільного скептицизму щодо подальшої інтеграції.

1.2. Політичний, економічний та соціальний аспекти початку європейської інтеграції

По завершенні Другої світової війни Європа постала перед необхідністю відновлення не лише зруйнованої економіки, а й політичного порядку, зруйнованого воєнним катаклізмом. Воєнні дії спричинили кардинальні зміни у співвідношенні сил як всередині континенту, так і в його зовнішньополітичних зв'язках.

Основним наслідком війни стала втрата політичної самостійності значної частини європейських країн та утвердження двополярного світового порядку, у якому головну роль почали відігравати не європейські держави, а дві нові наддержави – Сполучені Штати Америки та Радянський Союз [4].

Вже на етапі укладання союзницьких угод між США, Великою Британією та СРСР – на конференціях у Тегерані (1943 р.), Ялті (1945 р.) та Потсдамі (1945 р.) – було започатковано принцип розподілу післявоєнної Європи на зони впливу.

Цей розподіл набув конкретного вигляду у встановленні радянського контролю над Східною Європою (Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Східна Німеччина), тоді як Західна Європа орієнтувалася на співпрацю зі США та Великою Британією [11]. Спостерігався чіткий ідеологічний поділ Європи у повоєнний період, коли країни Західної Європи були орієнтовані на демократичні цінності та економічну підтримку з боку США, а країни Східної Європи підпадали під вплив соціалістичної моделі, яку просував СРСР. Нейтральні країни, які уникнули прямого включення у блокову систему, зберігали певну незалежність, формуючи окрему групу на політичній карті континенту. Такий поділ визначив зовнішньополітичні та внутрішні вектори розвитку європейських держав у наступні десятиліття. Протистояння між двома ідеологічними блоками – капіталістичним і соціалістичним – поступово ескалювалося, що призвело до початку так званої «холодної війни» (таблиця 1.5).

Таблиця 1.5 – Ідеологічний поділ Європи після Другої світової війни

Західні демократії (під впливом США)	Соціалістичні країни (під впливом СРСР)	Нейтральні країни
Велика Британія	Польща	Швейцарія
Франція	Чехословаччина	Швеція
Нідерланди	Угорщина	Фінляндія
Бельгія	Румунія	Ірландія
Люксембург	Болгарія	Австрія (після 1955 року)
Італія	Східна Німеччина (НДР)	Іспанія
Данія	Албанія	Португалія
Норвегія	-	-

Джерело: [4].

У 1946 році прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль у виступі в місті Фултон (США) вперше вжив термін «залізна завіса», підкресливши глибину розколу між двома політичними системами [23]. Цей розкол став основною характеристикою міжнародних відносин на кілька десятиліть уперед.

Найбільші європейські країни – Велика Британія, Франція, Німеччина та Італія – вийшли з війни економічно виснаженими, політично дестабілізованими та частково або повністю залежними від зовнішньої підтримки [4]. Зруйнована інфраструктура, величезні людські втрати, падіння виробництва, зростання соціальної напруги – усе це призвело до зниження політичного впливу європейських держав як на континенті, так і у світі загалом.

Післявоєнні економічні реалії в Європі були вкрай складними. Особливо важка ситуація спостерігалася у Німеччині та Італії, де руйнації торкнулися всієї інфраструктури. Це підкреслює нагальність зовнішньої фінансової допомоги та структурної перебудови, які згодом стали рушіями інтеграційних ініціатив (таблиця 1.6).

Німеччина, яка ще донедавна вважалася потугою в європейській політиці, була розділена на чотири окупаційні зони, а згодом – на два окремі державні утворення: Федеративну Республіку Німеччина (ФРН) та Німецьку Демократичну Республіку (НДР) [27].

Таблиця 1.6 – Основні економічні показники провідних країн Європи після Другої світової війни, 1945–1948 рр.

Країна	Рівень промислового виробництва (у % від довоєнного рівня)	Рівень безробіття (%)	Індекс інфляції (1945–1948 рр.)
Німеччина	30–40%	понад 10%	Висока
Франція	45–50%	8–10%	Середня
Італія	35–40%	10–12%	Висока
Велика Британія	80–90%	близько 3%	Помірна

Джерело: [11].

Франція, попри статус однієї з країн-переможців, мала обмежені ресурси й змушена була погоджуватись на зовнішньополітичну підтримку з боку США. Велика Британія зіткнулася з необхідністю втрати колоній та перегляду своєї глобальної стратегії.

Таким чином, традиційні лідери європейської дипломатії втратили можливість самостійно визначати курс розвитку континенту. Це, з одного боку, створило передумови для залежності від зовнішніх сил, а з іншого – підштовхнуло політичні еліти до усвідомлення необхідності об'єднання європейських держав на принципах співпраці та рівноправності [22].

Післявоєнна Європа стала ареною геополітичного протистояння між США та СРСР. Обидві наддержави прагнули розширити сфери свого впливу, використовуючи як політичні, так і економічні інструменти. Радянський Союз установив контроль над східноєвропейськими державами через створення маріонеткових урядів, які дотримувалися принципів централізованого управління та комуністичної ідеології. США, натомість, запропонували країнам Західної Європи програму економічного відновлення (План Маршалла), яка мала не лише економічну, але й політичну мету – зміцнення прозахідного блоку [25].

Під егідою США 1949 року було створено Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), що стало відповіддю на радянську

експансію. У відповідь Радянський Союз 1955 року створив Організацію Варшавського договору [11]. Така інституціоналізація розколу лише підсилила ідеологічну та політичну конкуренцію між Заходом і Сходом.

Таким чином, США та СРСР не лише впливали на внутрішню політику європейських держав, але й визначали архітектуру нової системи міжнародних відносин у Європі. Цей процес, у свою чергу, став передумовою для виникнення ідеї об'єднаної Європи як третьої сили – незалежної від обох наддержав [22].

Друга світова війна залишила більшість країн Європи в стані глибокої економічної кризи. Внаслідок бомбардувань, бойових дій та окупаційної політики мільйони людей втратили домівки, промисловість була знищена або демонтована, транспортна система – паралізована. У країнах, які стали аренами бойових дій (Німеччина, Франція, Польща, Італія, Югославія), частка зруйнованих підприємств сягала 40–70% [4].

Особливо важкою була ситуація в Німеччині: за оцінками істориків, виробництво промислової продукції у 1945 році впало на понад 50% порівняно з довоєнним рівнем. У Франції цей показник становив близько 38%, а у Великій Британії – 15% [11]. Сільське господарство зазнало не меншої шкоди: дефіцит продовольства спричинив голод, що, у свою чергу, підвищувало соціальну напругу.

Інфляційні процеси набували загрозливого характеру. Уряди, вимушені фінансувати відновлення без належних податкових надходжень, вдавалися до надмірної емісії грошей. У результаті в багатьох країнах спостерігалася гіперінфляція. Наприклад, в Угорщині 1946 року було зафіксовано одну з найвищих інфляцій в історії – щоденні темпи зростання цін становили понад 200% [5].

Рівень безробіття після війни стрімко зростав. Демобілізація мільйонів військових і повернення їх до цивільного життя створили додатковий тиск на ринок праці. За деякими оцінками, у перші повоєнні роки без роботи залишалися до 20% працездатного населення в окремих державах Західної Європи [17]. Це, у свою чергу, стимулювало зростання соціального невдоволення та загрожувало

політичною дестабілізацією.

У цих умовах США виступили з ініціативою надання масштабної фінансової допомоги європейським країнам. Так званий План Маршалла (офіційно – Європейська програма відновлення), проголошений держсекретарем США Джорджем Маршаллом у 1947 році, передбачав надання понад 13 млрд дол. США на відновлення економіки Західної Європи протягом 1948–1952 років [25].

Метою програми було не лише економічне відродження Європи, а й запобігання поширенню комунізму, що активно підтримувався СРСР у регіоні. Програму підтримали 16 країн, серед яких – Велика Британія, Франція, Німеччина (західна частина), Італія, Нідерланди, Бельгія, Данія, Греція, Туреччина. Країни Східної Європи під тиском СРСР участі не брали [19].

Допомога за Планом Маршалла була спрямована на стабілізацію валют, фінансування інфраструктурних проектів, модернізацію промисловості та стимулювання торгівлі між європейськими країнами. Протягом перших трьох років реалізації програми ВВП країн-реципієнтів зростав у середньому на 25–30% [18]. Зокрема, промислове виробництво в Західній Німеччині збільшилось на 35%, у Франції – на 40%, у Бельгії – на 45% [11].

Окрім економічного ефекту, Програма Маршалла мала значний політичний вплив – вона сприяла утвердженню прозахідної орієнтації європейських держав, їхній лояльності до США та подальшому інституційному оформленню інтеграційних процесів на континенті.

Одним із найважливіших наслідків повоєнної кризи стало усвідомлення європейськими політичними та економічними елітами неможливості відновлення національних економік у повній ізоляції. Війна не лише зруйнувала економічні зв'язки, але й оголила вразливість суто національних моделей розвитку. У результаті виникла потреба в створенні нових форм співпраці між державами, насамперед у сфері економіки та торгівлі [4].

Розпочався поступовий процес лібералізації торгівлі, гармонізації митних тарифів та створення спільних фінансових інструментів. Уже у 1948 році під

егідою ОЕСР було створено Європейську організацію економічної співпраці (ЄОЕС), яка координувала реалізацію Плану Маршалла і стимулювала міждержавний діалог з економічних питань [22].

Зароджувалась ідея економічного союзу, що ґрунтувався б не лише на спільних політичних цінностях, але й на практичному прагматизмі. Це проклало шлях до створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (1951 рік), яке стало першим кроком до формування наднаціональних інституцій у Європі.

Таким чином, економічна катастрофа після війни, поєднана з ефективною зовнішньою допомогою та політичною волею до співпраці, стала потужним стимулом до формування основ європейської інтеграції.

Після Другої світової війни Європа зіткнулася з однією з наймасштабніших гуманітарних катастроф в історії. За різними оцінками, на континенті налічувалося від 30 до 40 мільйонів переміщених осіб, зокрема біженців, репатріантів, депортованих та колишніх військовополонених [8].

Лише в Німеччині до 1947 року перебувало понад 10 мільйонів біженців, переважно з колишніх східних територій, які опинилися під контролем Польщі та СРСР [72].

Демографічні втрати в Європі були величезними. Загальна кількість загиблих під час війни становила понад 40 мільйонів осіб, з яких понад половина – цивільне населення (таблиця 1.7).

Деякі країни втратили до 10% свого населення. Особливо постраждали Польща, Югославія, СРСР, Угорщина [9]. Крім того, демографічна структура населення була порушена: співвідношення між чоловіками та жінками, між працездатними та непрацездатними верствами, між сільськими та міськими мешканцями стало непропорційним.

Такі масштаби втрат стали поштовхом до активного перегляду соціальної політики, зростання ролі держави у відновленні добробуту населення та започаткування європейських моделей соціальної держави. Соціальна стабілізація стала критичною умовою для подальших інтеграційних процесів у Західній Європі.

Таблиця 1.7 – Основні соціальні наслідки Другої світової війни в Європі
(за країнами)

Країна	Демографічні втрати (млн осіб)	Кількість біженців та переміщених осіб (млн)	Руйнування міст (у %)	Коментар
Німеччина	≈ 7,0	понад 12,0	понад 40%	Поділ на зони, масові депортації
Польща	≈ 6,0	≈ 1,5	понад 20%	Переміщення кордонів, депортації
СРСР (європ. частина)	≈ 14,0	понад 5,0	до 30%	Масові втрати серед цивільного населення
Франція	≈ 0,6	≈ 0,5	≈ 10%	Відбудова почалася швидше завдяки Маршаллу
Італія	≈ 0,5	≈ 0,3	понад 15%	Соціальна нестабільність, безробіття
Угорщина	≈ 0,5	≈ 0,4	понад 10%	Переорієнтація на радянську модель
Нідерланди	≈ 0,2	≈ 0,2	до 5%	Масові репарації, харчова криза

Джерело: [11].

Водночас відбувалася масштабна внутрішня та зовнішня міграція. Частина населення переселялася в пошуках кращих умов життя, роботи чи безпеки. Етнічні чистки, нові кордони, примусова депортація (наприклад, виселення німців із Чехословаччини, Польщі, Угорщини) – усе це створювало додаткову соціальну напругу та гуманітарну нестабільність [7].

Міжнародні організації, зокрема створене у 1946 році Міжнародне бюро у справах біженців при ООН, намагалися координувати зусилля з реєстрації, повернення, переселення або інтеграції переміщених осіб. Проте ресурси були обмежені, а потреби – надзвичайні. Важливу роль у цьому процесі відіграла і Міжнародна організація з міграції (ІОМ), що розпочала свою діяльність у 1951 році [16].

Соціальні наслідки війни змусили європейські уряди переглянути своє ставлення до питань захисту населення, охорони здоров'я, пенсійного

забезпечення, зайнятості. Саме у післявоєнний період почалося формування концепції соціальної держави (Welfare State), яка стала відповіддю на масову бідність, травматичний досвід війни та необхідність соціальної стабілізації [51].

Велика Британія першою в Європі реалізувала ідеї соціальної держави у вигляді «плану Бевериджа», запропонованого ще у 1942 році. У повоєнні роки цей план був втілений через створення системи національного страхування, безоплатної медицини (NHS), державного житлового будівництва та активної політики зайнятості [24].

У Франції, Італії, Бельгії, Нідерландах також активно впроваджувалися елементи соціальної політики: державні пенсії, допомога з безробіття, охорона праці, колективні договори, обмеження робочого часу. На рівні інституцій посилилася роль профспілок, соціального партнерства, було запроваджено тристоронні консультаційні органи (уряд – роботодавці – працівники) [20].

Такі перетворення сприяли не лише пом'якшенню соціальної напруги, а й формуванню нового суспільного договору між державою і громадянином, за яким останній отримував захист і підтримку в обмін на лояльність і працю. Це заклало основи стабільного розвитку в наступні десятиліття та стало фундаментом для подальшої європейської інтеграції.

Після катастрофи війни – культурна і моральна реабілітація суспільств стала не менш важливою, ніж економічна чи політична. Знищення цінностей, розчарування в ідеологіях, колективна травма – усе це потребувало переосмислення. Уряди і громадянське суспільство почали активну роботу з культурного та освітнього відновлення.

Ключовим напрямом стала реформа освіти. Освітні системи в більшості країн зазнали модернізації, акцент робився на демократичні цінності, громадянську відповідальність, міжнародну солідарність. У Німеччині союзники запровадили процес денацифікації, що передбачав очищення шкіл, університетів, медіа від нацистської ідеології [12].

Культурна політика передбачала підтримку національних театрів, бібліотек, музеїв, кіноіндустрії. Поширення масової культури – музики, кіно,

друкованих ЗМІ – сприяло формуванню нового європейського простору ідентичності. Особливу роль відігравали гуманітарні обміни, молодіжні програми, співпраця між університетами.

У післявоєнний період зростає також роль міжнародних організацій у сфері культури та освіти. ЮНЕСКО, створена у 1945 році, ставила за мету сприяти культурній співпраці, розвитку освіти, обміну знаннями як засобу запобігання новим війнам. Її діяльність стала одним із символів відновлення гуманістичних засад після трагедії глобального конфлікту [14].

Культурне відновлення виконувало важливу стабілізуючу функцію. Воно сприяло подоланню наслідків психологічної та моральної деструкції, відновленню довіри в суспільстві, формуванню європейської ідентичності. Таким чином, соціально-гуманітарний вимір став не лише реакцією на війну, але й основою довгострокової трансформації європейських суспільств.

Отже, повоєнна Європа опинилася перед масштабними викликами, що визначили траєкторію її подальшого розвитку. Політично континент був розділений між двома ідеологічними таборами – західним ліберально-демократичним і східним соціалістичним.

Цей поділ заклав основи для тривалої геополітичної напруги, що отримала назву «Холодна Війна». Водночас вплив традиційних європейських держав у світі значно послабився, натомість на авансцену вийшли США та СРСР як нові глобальні гравці, котрі почали формувати нову політичну архітектуру Європи.

Економічно континент зазнав колосальних руйнувань: інфраструктура, промисловість, фінансові системи були дезорганізовані, що супроводжувалося високим рівнем безробіття та інфляції.

У цих умовах США реалізували План Маршалла, який не лише забезпечив фінансову підтримку, але й заклав основи для економічного об'єднання країн Західної Європи, стимулюючи інтеграційні процеси.

Соціально-гуманітарні наслідки війни були не менш драматичними: мільйони біженців і переміщених осіб, глибокі демографічні втрати, моральна і культурна травма суспільств.

У відповідь на ці виклики розпочалося формування моделей соціальної держави, спрямованих на захист населення та зміцнення соціальної стабільності. Відновлення освітніх систем, розвиток культури, зусилля з денацифікації та гуманітарної співпраці сприяли консолідації суспільств і поступовому відновленню європейської ідентичності.

Таким чином, повоєнна Європа, попри масштабні втрати, заклала фундамент для трансформації, що привела до поступового політичного, економічного й соціального зближення країн, а згодом – до початку процесів європейської інтеграції як відповіддю на загрози війни, розрухи та нестабільності.

Висновки до розділу 1

Перший підрозділ даного розділу присвячений аналізу провідних теорій та концепцій європейської інтеграції, які сформувалися впродовж ХХ століття. Важливим теоретичним поштовхом до формування ідеї об'єднаної Європи стали пан'європейські ініціативи міжвоєнного періоду, а також політична філософія таких постатей, як Ріхард Куденгове-Калергі чи Вінстон Черчилль. Згодом на основі емпіричного досвіду європейських країн були сформовані класичні підходи до пояснення інтеграції – передусім, неофункціоналізм, який зробив акцент на поступовій еволюції через технічну співпрацю, та ліберальний міжурядовий підхід, що наголошував на провідній ролі національних держав.

У рамках альтернативних теорій були запропоновані інші бачення майбутнього Європи – зокрема, федералізм, який орієнтується на централізацію влади, функціоналізм із поступовим об'єднанням без політичного тиску, а також концепції конфедералізму та багаторівневого управління, які намагаються зберегти баланс між інтеграцією та суверенітетом.

Сучасні підходи, зокрема теорія європеїзації або концепт

постнаціонального порядку, акцентують на складності взаємодії між національними та наднаціональними рівнями у глобалізованому середовищі. Вони також розглядають інтеграцію як відповідь на нові виклики: безпекові загрози, економічні турбуленції, міграційні потоки, кліматичну кризу.

Завершальним елементом підрозділу стала критика існуючих теорій, яка показала їхню обмеженість у поясненні динаміки інтеграційних процесів у ХХІ столітті. Зокрема, теорії часто недооцінюють роль культури, громадської думки, політичних ідентичностей, а також не дають вичерпних відповідей на новітні виклики, такі як Brexit, енергетичні кризи чи криза довіри до інституцій ЄС.

Другий підрозділ окреслює фундаментальні передумови європейської інтеграції, які формувалися протягом першої половини ХХ століття та стали вирішальними для започаткування об'єднавчих процесів у Західній Європі. Ці передумови поділяються на політичні, економічні, соціальні та інтелектуально-теоретичні компоненти, що взаємодіяли між собою в контексті складної післявоєнної ситуації.

У політичному вимірі вирішальним чинником стало радикальне переформатування міжнародної системи після Другої світової війни. Європейські держави втратили статус світових лідерів, поступившись цією позицією наддержавам – Сполученим Штатам Америки та Радянському Союзу. Цей новий дуалістичний порядок привів до геополітичного поділу Європи на два табори, що започаткувало епоху «холодної війни». У цих умовах країни Західної Європи були змушені переосмислити своє місце у світі та шукати нові формати співпраці, які б гарантували безпеку, стабільність і відновлення державності.

Економічний вимір був не менш драматичним. Руйнування інфраструктури, знецінення валют, нестача товарів першої необхідності та рекордне безробіття створили критичні умови для населення та політичної стабільності. Програма Маршалла стала не лише економічним порятунком, а й інструментом побудови нових міждержавних відносин, заснованих на принципах взаємної допомоги та координації політики. Власне, саме потреба в економічній кооперації стимулювала появу перших наднаціональних інституцій,

які згодом трансформувалися в структури Європейського Союзу.

Соціальні та гуманітарні виклики післявоєнного періоду також суттєво вплинули на характер і темпи інтеграції. Масові міграції, проблема біженців, демографічні втрати та морально-психологічні наслідки війни вимагали нових підходів до соціальної політики. Саме в цей період почалося формування моделей «соціальної держави» – з акцентом на охорону здоров'я, освіту, житло та інші аспекти добробуту. Окрім того, культурне відновлення, підтримка освіти, реформи у сфері науки та культури сприяли стабілізації суспільств і створювали підґрунтя для формування нової, інтегрованої європейської ідентичності.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що європейська інтеграція постала як відповідь на комплекс взаємопов'язаних викликів – політичних, економічних, соціальних та гуманітарних. Водночас вона ґрунтувалася не лише на прагматичних інтересах, а й на глибоких ідеологічних, інтелектуальних і ціннісних підвалинах. Важливо також наголосити, що саме системна євроінтеграція, започаткована в ХХ столітті, згодом стала основою для формування потужного економічного центру у глобальному вимірі. Вона сприяла трансформації Європейського континенту на одного з ключових суб'єктів світової економіки, здатного формувати міжнародні правила, підтримувати глобальну стабільність і просувати цінності відкритості, співпраці та сталого розвитку.

Саме тому для розуміння європейської інтеграції необхідно враховувати як історичний контекст її зародження, так і еволюцію теоретичних уявлень про можливі шляхи об'єднання Європи в умовах дедалі глибшої взаємозалежності на глобальній арені.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1 Аналіз розширення ЄС у контексті європейської інтеграції: від заснування до сьогодення

Ідея європейської інтеграції виникла на тлі катастрофічних наслідків Другої світової війни, коли ключові країни Західної Європи усвідомили потребу у створенні системи взаємозалежностей, яка б унеможливила нові конфлікти. В цьому контексті було закладено фундамент майбутнього Європейського Союзу.

Першим кроком стала Паризька угода 1951 року, внаслідок якої було утворено Європейське об'єднання вугілля і сталі. До його складу увійшли шість країн: Франція, Німеччина (ФРН), Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Саме ці шість держав згодом створили Європейське економічне співтовариство на підставі Римських договорів 1957 року, заклавши правову й інституційну основу майбутньої інтеграції [1] (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 – Соціально-економічні показники країн-членів ЄЕС на момент його створення, 1958 р.

Країни-члени	Населення, осіб	Площа (км ²)	ВВП (млрд дол. США)	ВВП на душу населення (дол. США)
Бельгія	9 052 707	30 528	58 316	46 878
Франція	44 788 852	674 843	312 966	40 690
Західна Німеччина	54 292 038	248 717	400 554	41 168
Італія	49 476 000	301 336	265 192	30 116
Люксембург	310 291	2 586	2 938	113 533
Нідерланди	11 186 847	41 526	83 351	50 355
По ЄЕС	169 106 736	1 299 536	1 123 317	6 643

Джерело: [53; 33; 34].

Інтеграція на ранньому етапі мала переважно економічний характер. Країни-члени створили митний союз, почали уніфікацію політик у сфері сільського господарства, транспорту й торгівлі. На цьому етапі важливою була ідея «спільного ринку», тобто створення простору без бар'єрів для руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили [2].

Першою хвилею розширення став вступ у 1973 році Великої Британії, Ірландії та Данії. Цей етап виявив як потенціал, так і складнощі процесу приєднання нових держав. Велика Британія раніше утримувалася від участі в Європейських співтовариствах, прагнучи зберегти свою колоніальну систему і торгівлю в межах Британської співдружності. Проте зміна економічної ситуації та зростаючий вплив інтегрованої Європи змусили британський уряд переоцінити свій підхід. Двічі (у 1963 та 1967 роках) заявку Британії на вступ блокувала Франція під керівництвом Шарля де Голля. Лише після його відставки переговори стали результативними [3].

Паралельно Ірландія та Данія, тісно пов'язані з економікою Великої Британії, прагнули не залишитися поза новим інтеграційним простором. Таким чином, вступ цих трьох держав означав розширення ЄЕС із 6 до 9 членів, що стало якісним переходом до багатошвидкісної Європи (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 – Соціально-економічні показники країн-членів ЄЕС, 1973 р.

Країни-члени	Населення, осіб	Площа (км ²)	ВВП (млрд дол. США)	ВВП на душу населення (дол. США)
Данія	5 021 861	43 094	70 032	59 928
Ірландія	3 073 200	70 273	21 103	39 638
Великобританія	56 210 000	244 820	675 941	36 728
Країни кандидати	64 305 061	358 187	767 076	11 929
Існуючі члени	192 457 106	1 299 536	2 381 396	12 374
ЄЕС9	256 762 167	1 657 723	3 148 472	12 262

Джерело: [31; 32; 123; 29].

Це розширення спричинило перші серйозні інституційні й політичні виклики. По-перше, зросла потреба у реформуванні механізмів прийняття

рішень, щоб уникнути паралічу в умовах збільшення кількості країн-членів. По-друге, нові країни мали різні економічні моделі та традиції державного регулювання, що потребувало певної адаптації спільної політики. Нарешті, розширення підняло питання демократичної легітимності – у 1979 році вперше було проведено вибори до Європейського парламенту шляхом прямого голосування громадян країн-членів [30].

Період 1950-1970х років можна охарактеризувати як формувальний етап європейської інтеграції, коли створювалася правова база, інституційна структура і політична ідея «об'єднаної Європи». Попри обмеженість перших розширень, вони стали важливою перевіркою здатності ЄС адаптуватися до нових умов і заклали підґрунтя для наступних масштабніших інтеграційних хвиль.

Процес розширення Європейського Союзу упродовж останніх десятиліть став одним із ключових чинників, що визначив політичний, економічний та інституційний ландшафт сучасної Європи. Починаючи з 1980-х років, ЄС пройшов кілька масштабних етапів розширення, що суттєво вплинули як на сам Союз, так і на країни, які до нього приєдналися.

У 1981 році до Європейського Співтовариства приєдналася Греція – країна, яка щойно вийшла з авторитарного режиму «чорних полковників» (1967–1974). Її вступ став першим прикладом інтеграції держави з відносно слабкими економічними показниками, але чіткою євроорієнтацією [48] (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3 – Соціально-економічні показники країн-членів ЄЕС, 1981 р.

Країни-члени	Населення, осіб	Площа (км ²)	ВВП (млрд дол. США)	ВВП на душу населення (дол. США)
Греція	9 729 350	131 945	86 553	8 896
Існуючі члени	261 743 191	1 657 723	3 694 558	14 115
ЄЕС10	271 472 541	1 789 668	3 781 111	13 928

Джерело: [31; 32; 123; 29].

Через п'ять років, у 1986-му, ЄС поповнився ще двома країнами Півдня – Іспанією та Португалією. Їхній вступ також став можливим після демократичних трансформацій, а основними мотивами були стабілізація політичного

середовища, модернізація економіки та залучення структурних фондів ЄС. Ці країни мали суттєво нижчий рівень ВВП на душу населення у порівнянні з «ядром» ЄС (у 1986 році ВВП на душу в Іспанії становив 59% від середнього рівня ЄС, у Португалії – лише 51%) [60].

Проте впродовж наступних двох десятиліть вони демонстрували значне економічне зростання, інфраструктурні зміни та розширення внутрішнього ринку, значною мірою завдяки фінансовій підтримці з боку Євросоюзу (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4 – Соціально-економічні показники країн-членів ЄЕС/ЄС, 1986, 1990 та 1995 роки

Країни-члени	Населення, осіб	Площа (км ²)	ВВП (млрд дол. США)	ВВП на душу населення (дол. США)
Розширення ЄЕС, 1986 р.				
Португалія	9 907 411	92 391	85 610	8 641
Іспанія	38 707 556	504 782	386 998	9 998
Країни кандидати	48 614 967	597 173	472 608	9 721
Існуючі члени (1986)	273 398 552	1 789 668	4 186 176	15 312
ЄЕС12 (1986)	322 013 519	2 386 841	4 658 784	14 468
Розширення ЄЕС, 1990 р.				
Східна Німеччина	16 111 000	108 333	159 5	9 800
Існуючі члени (1986)	322 013 519	2 386 841	4 658 784	14 468
Розширення ЄС, 1995 р.				
Австрія	8 206 524	83 871	145 238	18 048
Фінляндія	5 261 008	338 145	80 955	15 859
Швеція	9 047 752	449 964	156 640	17 644
Країни кандидати	22 515 284	871 980	382 833	17 378
Існуючі члени (1995)	350 909 402	2 495 174	5 894 232	16 797
ЄС15 (1995)	373 424 686	3 367 154	6 277 065	16 831

Джерело: [31; 32; 123; 29].

Найбільш масштабним і стратегічно значущим стало приєднання у

2004 році десяти країн – Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Словенії, Мальти та Кіпру.

Це розширення часто називають «великим вибухом» інтеграції [67], оскільки воно відкрило двері до ЄС для колишніх соціалістичних держав Центральної та Східної Європи, які прагнули остаточно закріпити своє повернення до західної моделі розвитку після падіння «залізної завіси».

Цей крок мав глибокі політичні та безпекові наслідки, включаючи поширення норм правової держави, реформу судової системи, боротьбу з корупцією та зміцнення демократичних інститутів.

Хоча рівень розвитку нових членів суттєво поступався «старим» членам ЄС (у 2004 році ВВП на душу населення в Польщі становив лише 49% від середнього по ЄС, в Латвії – 42%) [69], фінансова допомога та відкриття внутрішнього ринку сприяли динамічному розвитку економік цих країн (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5 – Соціально-економічні показники країн-членів ЄС, 2004 р.

Країни-члени	Населення, осіб	Площа (км ²)	ВВП (млрд дол. США)	ВВП на душу населення (дол. США)
Кіпр	775 927	9 250	11 681	15 054
Чеська Республіка	10 246 178	78 866	105 248	10 272
Естонія	1 341 664	45 226	22 384	16 684
Румунія	10 032 375	93 030	102 183	10 185
Латвія	2 306 306	64 589	24 826	10 764
Литва	3 607 899	65 200	31 971	8 861
Мальта	396 851	316	5 097	12 843
Польща	38 580 445	311 904	316 438	8 202
Словаччина	5 423 567	49 036	42 800	7 810
Словенія	2 011 473	20 273	29 633	14 732
Країни кандидати	74 722 685	737 690	685 123	9 169
Існуючі члени	381 781 620	3 367 154	7 711 871	20 200
ЄС25	456 504 305	4 104 844	8 396 994	18 394

Джерело: [31; 32; 123; 29].

У 2007 році до ЄС приєдналися Болгарія та Румунія. Ці держави

залишалися поза межами великого розширення через повільніші темпи реформ та проблеми у сферах верховенства права та боротьби з корупцією. Умовою їхнього вступу стала реалізація спеціального механізму співпраці й перевірки (CVM) – унікального інструмента контролю за реформами після вступу [91] (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6 – Соціально-економічні показники країн-членів ЄС, 2007 р.

Країни-члени	Населення, осіб	Площа (км ²)	ВВП (млрд дол. США)	ВВП на душу населення (дол. США)
Болгарія	7 761 000	111 002	62 29	8 026
Румунія	22 329 977	238 391	204 4	9 153
Країни кандидати	30 090 977	349 393	266 69	8 863
Існуючі члени	464 205 901	4 104 844	12 170 11	26 217
ЄС27	494 296 878	4 454 237	12 436 80	25 160 59

Джерело: [31; 32; 123; 29].

Останнім новим членом ЄС на сьогодні стала Хорватія, яка приєдналася в 2013 році після тривалого процесу переговорів і глибоких реформ у постконфліктному контексті після воєн у колишній Югославії. У її випадку особливу увагу було приділено судовій реформі, захисту прав людини та взаємодії з міжнародними трибуналами (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7 – Соціально-економічні показники країн-членів ЄС, 2013 р.

Країни-члени	Населення, осіб	Площа (км ²)	ВВП (млрд дол. США)	ВВП на душу населення (дол. США)
Хорватія	4 290 612	56 594	80 983	18 338
Існуючі члени (2013)	503 492 041	4 454 237	15 821 00	31 607
ЄС28 (2013)	506 777 111	4 510 831	15 868 983	31 313 54

Джерело: [31; 32; 123; 29].

В результаті усіх розширень, населення Євросоюзу збільшилося із 169 млн осіб в 1958 р. до 449 млн. осіб у 2024 р. (рисунок 2.1).

Рисунок 2.1 – Динаміка чисельності населення Європейської економічної співдружності / Європейського союзу у 1958-2024 рр., млн осіб

Джерело: [100].

Це, з одного боку, суттєво збільшує економічний потенціал ЄС, а з іншого – опосередковано впливає на розмір соціальних виплат.

Різке скорочення чисельності населення ЄС в період 2013-2024 рр. пояснюється виходом із союзу Великобританії, що призвело до скорочення чисельності мешканців Євросоюзу одразу на приблизно 65 млн осіб. Одночасно, певне збільшення чисельності населення решти країн союзу дало від’ємний ефект –54 млн осіб.

Таким чином, від 1980-х років і донині ЄС поступово трансформувався з клубу західноєвропейських демократій у розширену політико-економічну спільноту, що охоплює більшість європейських держав. Ці етапи розширення стали не лише розширенням географічним, але й ідеологічним: вони підтвердили здатність ЄС виконувати роль інтеграційного магніту, водночас демонструючи адаптивність до внутрішньої різноманітності та зовнішніх викликів.

Brexit став безпрецедентною подією в історії Європейського Союзу, вперше продемонструвавши можливість зворотного процесу – не розширення, а

виходу держави-члена з інтеграційного об'єднання. Рішення Великобританії залишити ЄС було результатом складної комбінації політичних, економічних і соціокультурних чинників.

Скептицизм щодо участі в Європейському Союзі був притаманний британській політичній традиції ще з моменту приєднання до ЄС у 1973 році. Питання втрати суверенітету, зростаючої ролі Брюсселя в регулюванні національного законодавства та побоювання щодо міграційної політики активізувалися у контексті євроскептичної риторики Партії незалежності Великобританії (UKIP) та частини Консервативної партії [97].

У 2016 році, після проведення референдуму, 51,9% громадян підтримали вихід з ЄС, і процес Brexit було офіційно розпочато. Серед ключових політичних мотивів – контроль над кордонами, міграційною політикою, а також повернення законодавчих повноважень до національного парламенту [58].

Для ЄС вихід Великобританії означав втрату одного з провідних економічних і військово-політичних гравців, що спричинило зміну балансу сил у межах Союзу. Водночас цей виклик посприяв консолідації європейських інституцій та актуалізації дискусій про стратегічну автономію ЄС [36].

Для самої Великобританії наслідки виявилися неоднозначними. У короткостроковій перспективі – скорочення інвестицій, зниження темпів економічного зростання, порушення торгівлі з країнами ЄС. За даними Лондонської школи економіки, у 2022 році британський ВВП був на 5,5% нижчим, ніж якби країна залишилася в ЄС [37]. Крім того, значно загострилася ситуація у Північній Ірландії, де питання митного кордону знову вийшло на передній план.

Brexit викликав побоювання щодо єдності Союзу, однак, навпаки, сприяв посиленню підтримки європейської інтеграції у більшості країн-членів. За даними Євробарометру, рівень підтримки членства в ЄС у 2020 році виріс у низці країн, включно з Іспанією, Нідерландами та Польщею [98].

Разом з тим, процес розширення став обережнішим: зросли вимоги до країн-кандидатів, особливо щодо верховенства права, незалежності судової

системи та боротьби з корупцією. Приклад Великобританії наголосив на необхідності глибшої інтеграції та стійкості інституцій перед зовнішніми та внутрішніми викликами.

Розширення Європейського Союзу в майбутньому значною мірою залежить від геополітичної стабільності та готовності країн-кандидатів до виконання копенгагенських критеріїв. Серед нинішніх претендентів – Туреччина, країни Західних Балкан, а з 2022 року офіційний статус кандидатів отримали також Україна та Молдова, тоді як Грузія визнана потенційним кандидатом.

Туреччина отримала статус офіційного кандидата ще у 1999 році, однак переговори, що розпочалися у 2005 році, фактично зайшли в глухий кут. Причинами стали незгода з боку деяких країн-членів (особливо Кіпру і Франції), занепокоєння щодо стану демократії, свободи слова, судової незалежності та зовнішньополітична орієнтація Анкари [50]. Згідно з висновками Єврокомісії, з 2018 року прогрес у переговорах був «практично зупинений» [62].

Країни Західних Балкан залишаються ключовим регіоном для подальшого розширення ЄС. Сербія та Чорногорія ведуть переговори з 2012 і 2014 року відповідно, однак процес ускладнюється через проблеми з верховенством права, корупцією та стабільністю регіону. Північна Македонія й Албанія розпочали переговори у 2022 році, після тривалих суперечок щодо національної ідентичності та історії [50]. Косово та Боснія і Герцеговина перебувають на попередньому етапі інтеграції, маючи угоди про стабілізацію й асоціацію.

Після початку повномасштабної війни в Україні ЄС зробив історичний крок, надавши Україні та Молдові статус кандидатів у 2022 році, а Грузія отримала рекомендацію на подальший розгляд. Європейська комісія вказала на суттєвий прогрес України у сферах боротьби з корупцією, зміцнення інституцій та адаптації законодавства до стандартів ЄС [110]. Разом із тим, ключовими викликами залишаються незалежність судової системи, реформа правоохоронних органів, дотримання прав людини та післявоєнна відбудова.

Загалом, розширення на схід сприймається як стратегічне питання безпеки

та стабільності Європи, однак воно супроводжується значною кількістю політичних, економічних та інституційних викликів (таблиця 2.8).

Таблиця 2.8 – Статус країн-кандидатів на вступ до ЄС, станом на 2023 р.

Країна	Статус кандидата	Початок переговорів	Основні досягнення	Основні виклики
Туреччина	З 1999 р.	2005 р. (заморожено)	Реформи у сфері митного союзу; модернізація інфраструктури	Погіршення стану демократії, порушення прав людини
Сербія	З 2012 р.	2014 р.	Інституційні реформи, часткова гармонізація законодавства	Косовське питання, верховенство права, корупція
Чорногорія	З 2010 р.	2012 р.	Найбільший прогрес у переговорах серед Балканських країн	Судова реформа, політична нестабільність
Північна Македонія	З 2005 р.	2022 р.	Виконання умов Преспанської угоди, реформи в управлінні	Етнічна напруга, спори з Болгарією
Албанія	З 2014 р.	2022 р.	Антикорупційні заходи, реформа судової системи	Низький рівень довіри до інституцій, міграція молоді
Боснія і Герцеговина	З 2022 р.	—	Угода про стабілізацію, початок реформ	Федеративна фрагментація, етнічна напруга
Косово	Потенційний кандидат	—	Прогрес у діалозі з ЄС, прийняття частини законодавства ЄС	Відсутність визнання з боку 5 країн-членів ЄС
Україна	З 2022 р.	Очікується	Реформи НАБУ, САП, цифровізація, гармонізація законодавства	Судова реформа, війна, антикорупційні гарантії
Молдова	З 2022 р.	Очікується	Прогрес у сфері юстиції, фінансів, контролю корупції	Судова система, вплив олігархів
Грузія	Потенційний кандидат	—	Часткове виконання рекомендацій ЄК	Політична поляризація, недостатній прогрес у реформуванні

Джерело: [79].

Процес розширення Європейського Союзу завжди супроводжувався не лише позитивними очікуваннями, а й численними викликами — політичними,

економічними та соціальними. Серед ключових внутрішніх викликів для ЄС варто виокремити інституційну адаптацію. Зі збільшенням кількості країн-членів зросло навантаження на процес ухвалення рішень, що потребувало реформування системи голосування, розподілу повноважень та фінансування [44].

Внаслідок розширення 2004 року, до прикладу, структура Ради ЄС та Європейської Комісії зазнала значних змін, аби забезпечити представництво та ефективність. Фінансові виклики стали особливо гострими у контексті вирівнювання рівнів розвитку. Країни Східної Європи отримали доступ до значних фондів, що викликало побоювання серед старих членів щодо перерозподілу коштів. Наприклад, у 2020 році Польща отримала найбільше фінансування з бюджету ЄС серед усіх країн-членів – понад 18 млрд євро [32].

У внутрішній політиці розширення посилило розбіжності у підходах до міграції, верховенства права та політики безпеки. Прикладом є розбіжності між західними та східними країнами ЄС у ставленні до біженців у 2015–2016 роках. Такі конфлікти ускладнюють досягнення консенсусу щодо подальших стратегій інтеграції.

Також зростає скепсис щодо майбутнього розширення. Уряди окремих країн (Франція, Нідерланди) відкрито ставлять питання щодо «втоми від розширення», побоюючись надмірного розмивання стандартів ЄС [79].

Переговори з Туреччиною фактично заморожені, а процес приєднання Західних Балкан гальмується через політичну нестабільність і нереформовані інститути. Поява нових кандидатів – України, Молдови, Грузії – додатково актуалізує дискусії про здатність ЄС «поглинати» нових членів без втрати ефективності [49].

Таким чином, хоча розширення ЄС є стратегічно важливим для зміцнення політичної стабільності та економічного розвитку на континенті, воно потребує ретельного балансування між зовнішніми амбіціями та внутрішніми ресурсами.

Станом на 2025 рік Європейський Союз зберігає стратегічну зацікавленість у подальшому розширенні, однак процес просувається нерівномірно. Серед

країн-кандидатів найбільший поступ демонструють Чорногорія та Сербія, які відкрили більшість переговорних глав з ЄС. Албанія та Північна Македонія розпочали переговори у 2022 році, однак стикаються з внутрішньополітичними перешкодами. Україна та Молдова набули статусу кандидатів у 2022 році, а Грузія – у 2023 році, і вже на кінець 2024 року Україна виконала значну частину рекомендацій Єврокомісії, включно з антикорупційними та судовими реформами [110].

Моделі майбутньої інтеграції можуть бути гнучкішими, ніж раніше. Обговорюється ідея «інтеграції за колами» або «диференційованої інтеграції», коли певні країни поступово долучаються до окремих політик ЄС до моменту повноправного членства. Такі підходи дозволяють уникнути блокування процесу через повільну адаптацію або спротив окремих членів [78].

Геополітичні чинники відіграють дедалі важливішу роль. Російське вторгнення в Україну радикально змінило підхід ЄС до розширення, надавши йому безпекового та стратегічного виміру. Розширення більше не сприймається винятково як технічний процес виконання критеріїв, а як частина загальноєвропейської відповіді на зовнішні загрози [39]. Водночас існує ризик того, що надмірна політизація процесу призведе до втрати довіри серед кандидатів, якщо очікування не будуть підкріплені конкретними кроками з боку ЄС [79].

Підсумовуючи, Європейський Союз перебуває на роздоріжжі: з одного боку – потреба в стратегічному розширенні, з іншого – необхідність збереження внутрішньої згуртованості. Успіх процесу залежатиме від здатності ЄС запропонувати нову динаміку вступу, яка відповідатиме сучасним реаліям.

Таким чином, розширення Європейського Союзу є не лише формальним процесом приєднання нових країн, а ключовим чинником його політичної, економічної та стратегічної трансформації. Від заснування у 1950-х роках до сучасності ЄС еволюціонував від західноєвропейського об'єднання до політичної сили континентального масштабу. Кожна хвиля розширення – від приєднання Великобританії до вступу країн Центрально-Східної Європи та

Балкан – відображала як внутрішню готовність ЄС до змін, так і геополітичні виклики.

Brexit став першим прецедентом виходу, що засвідчив складність підтримання єдності у рамках такої великої політичної конструкції. Поряд із цим, статус кандидатів – від Чорногорії до України – свідчить про сталу привабливість ЄС як простору демократії, стабільності та розвитку. Водночас розширення супроводжується численними викликами: інституційними, соціальними та фінансовими, а також дискусіями про глибину інтеграції та темпи змін.

Отже, розширення ЄС – це не завершений проєкт, а динамічний процес, що вимагає балансу між внутрішньою консолідацією та відкритістю до нових членів. Його успіх залежатиме від здатності Союзу адаптуватися до нових умов, зберігаючи водночас свої фундаментальні принципи.

2.2. Економічна інтеграція країн Європейського Союзу

Економічна інтеграція є ключовим інструментом досягнення цілей Європейського Союзу, що передбачають забезпечення стабільності, добробуту та згуртованості на європейському континенті. Її формування було поступовим та відповідало історичним і політичним умовам розвитку Європи у XX–XXI століттях.

Першим кроком до економічної інтеграції стало створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) у 1951 році, до якого увійшли шість країн: Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Основна мета – спільне управління ключовими для воєнної промисловості галузями – була продиктована прагненням до миру після Другої світової війни [96].

У 1957 році в Римі було підписано Договір про створення Європейського економічного співтовариства, що заклав підвалини спільного ринку,

передбачаючи поступове усунення митних бар'єрів, узгодження економічної політики та гармонізацію законодавства. Уже в 1968 році митний союз між країнами-учасниками було завершено [73].

Згодом було сформовано «чотири свободи» – вільний рух товарів, послуг, капіталу та людей. Ці принципи лягли в основу єдиного внутрішнього ринку, створеного з ухваленням Єдиного європейського акту у 1986 році. Вони стали рушійною силою економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіону [64].

Наступним етапом стало створення Економічного і валютного союзу (EMU). Підготовку до нього заклала Доповідь Делора (1989 рік), яка передбачала поетапний перехід до єдиної валюти. У 1992 році Маастрихтський договір визначив юридичні та інституційні засади EMU. Запровадження євро в безготівковому вигляді відбулося у 1999 році, а у вигляді банкнот та монет – з 1 січня 2002 року. Нині євро використовують 20 держав-членів ЄС [73].

Інституційна підтримка інтеграції здійснюється через низку ключових органів:

- Європейська Комісія координує розробку економічної політики, сприяє дотриманню антимонопольного законодавства та стимулює інвестиції через програми, як-от «InvestEU».
- Європейський центральний банк (ЄЦБ) визначає монетарну політику Єврозони, підтримує цінову стабільність та проводить операції на фінансових ринках.
- Європейський парламент і Рада ЄС беруть участь у прийнятті економічного законодавства, особливо в рамках звичайної законодавчої процедури.
- Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) надає фінансування довгострокових проєктів розвитку інфраструктури, інновацій та екологічної трансформації [122].

Варто зазначити, що економічна інтеграція ЄС має гнучкий характер: не всі країни беруть участь у всіх її формах. Наприклад, Данія та Швеція зберігають

власну валюту, а низка країн перебуває на етапі поступового приєднання до Єврозони. Це дозволяє адаптувати інтеграційні механізми до національних особливостей.

Таким чином, історичний розвиток Європейського Союзу демонструє поступовий перехід від секторального співробітництва до глибокої багаторівневої економічної інтеграції. Водночас виклики, пов'язані з кризами, нерівністю розвитку регіонів та глобальною конкуренцією, зумовлюють необхідність постійної адаптації інтеграційних інструментів (рисунок 2.2).

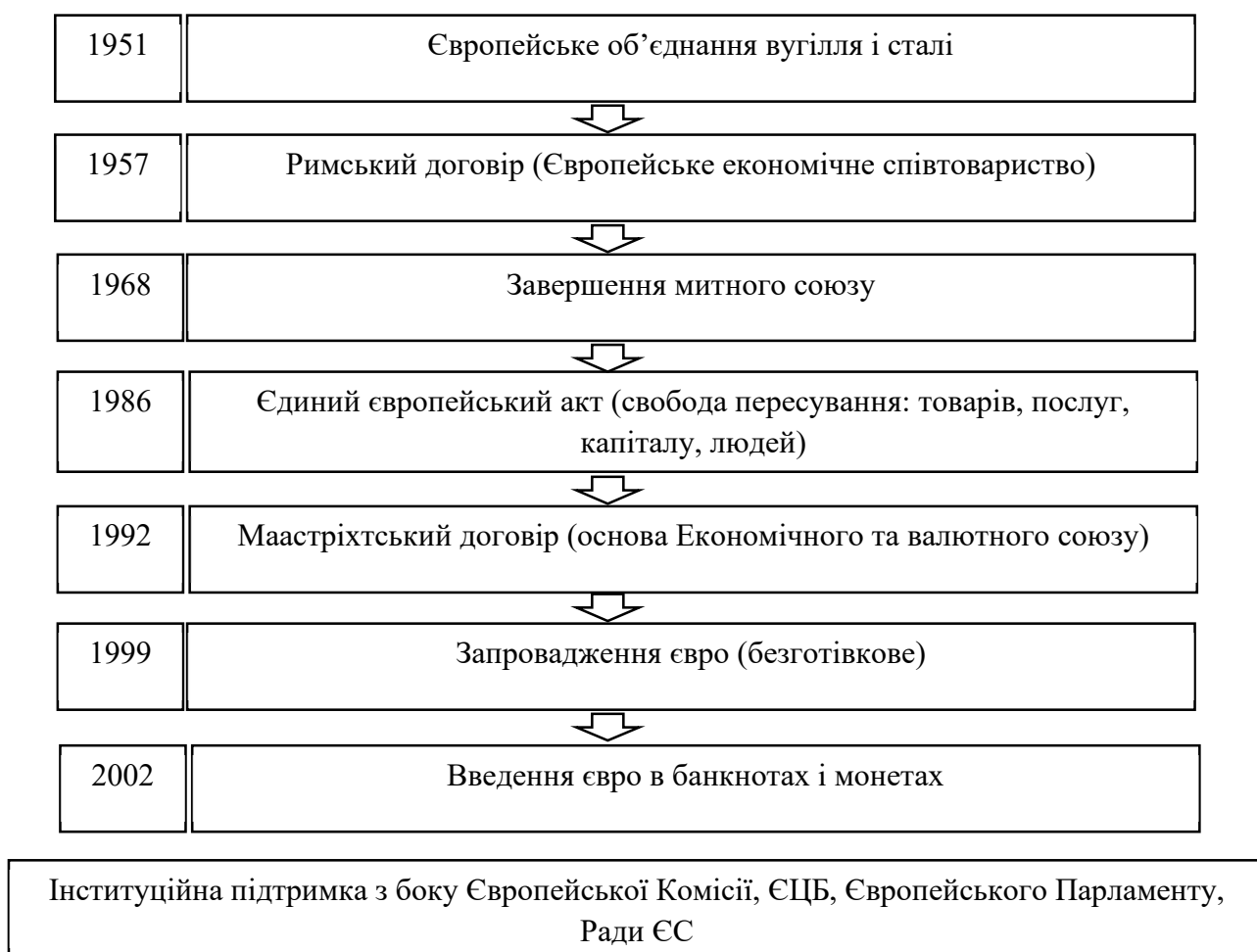

Рисунок 2.2 – Етапи економічної інтеграції Європейського Союзу

Джерело: [73].

Введення єдиної європейської валюти стало історичним кроком у процесі економічної інтеграції ЄС. Проект євро виник у 1991 році з підписанням Маастрихтського договору, але ідея валютного союзу простежується ще з

1970х років. Запуск євро як безготівкової валюти відбувся 1 січня 1999 року, а з 2002 року – і як готівкової. Головна мотивація – усунення валютних ризиків, зниження трансакційних витрат, посилення внутрішнього ринку та зміцнення економічної конвергенції між державами-членами [105].

Європейський центральний банк, створений у 1998 році, став ключовою інституцією Європейського валютного союзу. Його штаб-квартира розташована у Франкфурті-на-Майні.

ЄЦБ відповідає за визначення монетарної політики в Єврозоні, підтримку стабільності цін та управління ключовими процентними ставками. Разом із національними центральними банками країн-учасниць він формує Європейську систему центральних банків (ЄСЦБ) [47].

Монетарна політика ЄЦБ базується на принципі цінової стабільності, що означає підтримку інфляції на рівні нижче, але близько до 2%. Для досягнення цієї мети застосовуються інструменти, зокрема відкриті ринкові операції, обов'язкові резерви та граничні ставки рефінансування. Також банк стежить за курсом євро, хоча офіційно не має фіксованої політики валютного регулювання [68].

Ще одним важливим елементом економічної дисципліни стала розробка Пакту стабільності та зростання (1997 рік), який встановлює фіскальні критерії для країн Єврозони: дефіцит бюджету не має перевищувати 3% ВВП, а державний борг – 60%. Пакт мав на меті запобігти негативному впливу недисциплінованих економік на спільну валюту. Однак кризи 2008 і 2010 років виявили його обмеженість – численні країни (наприклад, Греція, Італія) не дотримувались встановлених лімітів [106].

У зв'язку з кризовими подіями ЄС був змушений посилити контроль за національними бюджетами. Запроваджено Європейський семестр – механізм координації фіскальної та економічної політики – та створено постійний антикризовий фонд: Європейський стабілізаційний механізм (ESM). Крім того, укладено «фіскальний пакт» (2012 рік), що зобов'язує країни інтегрувати принципи бюджетної рівноваги до національного законодавства

[109] (таблиця 2.9).

Таблиця 2.9 – Основні елементи монетарної та фінансової архітектури Єврозони

Елемент	Сутність і функції
Європейський центральний банк	Визначає монетарну політику, підтримує цінову стабільність, встановлює ключові процентні ставки.
Європейська система центральних банків	Співпраця між ЄЦБ і національними банками країн-членів. Забезпечує реалізацію єдиної грошово-кредитної політики.
Пакт стабільності та зростання	Установлює фінансові ліміти (дефіцит $\leq 3\%$ ВВП, борг $\leq 60\%$ ВВП). Має стримувати надмірне бюджетне розширення.
Європейський семестр	Щорічний процес координації національних економічних і бюджетних політик у межах Єврозони.
Фінансовий пакт (2012 р.)	Зобов'язує країни закріпити принципи бюджетної рівноваги у національному законодавстві.
Європейський стабілізаційний механізм (ESM)	Постійний фінансовий фонд для допомоги країнам Єврозони, що перебувають у кризі.

Джерело: [68].

Хоча монетарна політика централізована під контролем ЄЦБ, фінансова політика залишається значною мірою у компетенції держав-членів. Саме це породжує дисбаланс у спільному реагуванні на кризи. Відсутність повноцінного фінансового союзу ускладнює економічну стабілізацію під час асиметричних шоків. Запровадження таких механізмів, як фінансовий пакт, Європейський семестр і ESM, стало реакцією на обмеження Пакту стабільності та зростання, проте виклики залишаються. Реформи, спрямовані на посилення інтеграції – зокрема, створення єдиного бюджету для зони євро – нині перебувають у фокусі політичних дискусій в ЄС.

Разом із перевагами євро також створює проблеми. Серед них – втрата країнами-членами можливості самостійно управляти обмінним курсом і ставками. Це ускладнює реагування на асиметричні шоки. Країни Південної Європи, зокрема, неодноразово критикували суворі правила фінансової дисципліни, які, на їхню думку, посилювали соціальні наслідки кризи. Дискусії

щодо майбутнього Єврозони ведуться й досі, зокрема у напрямі створення фіскального союзу, банківського союзу та єдиного бюджету для зони євро [77].

Загалом, введення євро стало символом глибокої інтеграції, що суттєво підвищило міжнародну роль ЄС. Однак подальша стабільність валютного союзу вимагає як гнучкості політичних рішень, так і структурних реформ з боку держав-учасниць. Європейський Союз відіграє одну з ключових ролей у світовій економіці, об'єднуючи 27 країн із загальним населенням понад 440 млн осіб. За обсягом номінального ВВП ЄС входить до трійки світових економічних центрів – разом зі США та Китаєм (таблиця 2.10).

Таблиця 2.10 – Основні макроекономічні показники ЄС, США та Китаю (станом на 2023 рік)

Показник	Європейський Союз (27)	США	Китай
Номінальний ВВП (трлн дол. США)	16,0	26,9	17,8
Частка у світовому ВВП (%)	~14%	~25%	~17%
Населення (млн осіб)	447	334	1412
Експорт товарів і послуг (трлн дол. США)	6,8	3,1	3,7
Імпорт товарів і послуг (трлн дол. США)	6,6	4,0	2,7
Частка у світовій торгівлі (%)	~15%	~10%	~13%
Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) вхідні (млрд дол. США)	470	320	180
Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) вихідні (млрд дол. США)	630	400	150
Основні торговельні партнери	США, Китай, Швейцарія, Велика Британія	Китай, Канада, Мексика, ЄС	ЄС, США, АСЕАН
Участь у глобальних інституціях	СОТ, G20, МВФ, ОЕСР, СБ	СОТ, G20, МВФ, ОЕСР, СБ	СОТ, G20, МВФ, ШОС, БРІКС

Джерело: [124; 123; 99].

Примітки: а) ВВП у номінальному вираженні за методологією МВФ; б) ПІІ – дані за 2022–2023 роки відповідно до звітів UNCTAD; в) Дані можуть незначно відрізнятися, залежно від джерела

У 2023 році сукупний ВВП ЄС оцінювався у понад 16 трлн доларів США,

що становить близько 14% світової економіки [69]. ЄС також є одним із найбільших експортерів і імпортерів товарів та послуг, забезпечуючи понад 15% світової торгівлі. Його значна роль у сфері прямих іноземних інвестицій підтверджується активною участю як у залученні, так і в здійсненні ПІІ за межі ЄС (рисунк 2.3). У сфері зовнішньоекономічної політики ЄС діє як єдиний суб'єкт, що укладає торговельні та економічні угоди з іншими країнами та регіонами.

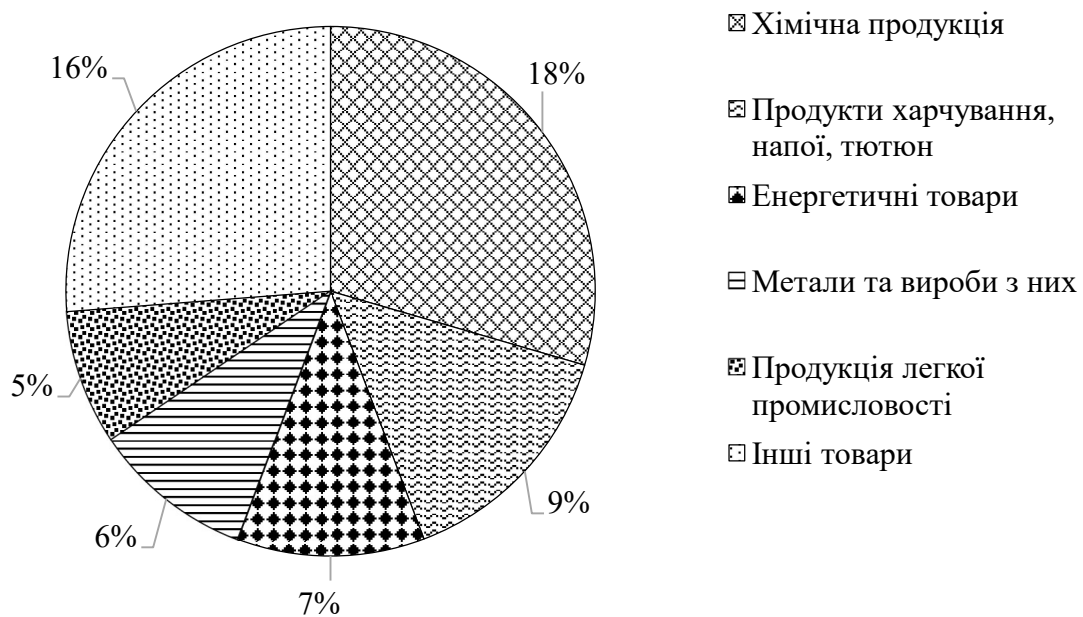

Рисунок 2.3 – Товарна структура експорту ЄС (у % від загального обсягу експорту), 2023 р.

Джерело: [99].

Серед стратегічних партнерів – США, Китай, Японія, Індія, Канада, країни Латинської Америки та Африки (рисунк 2.4). Торговельні угоди охоплюють як зниження тарифів, так і неринкові бар'єри, інвестиційні режими, екологічні стандарти тощо. Зокрема, Угода про всеосяжну економічну та торговельну співпрацю з Канадою (СЕТА), економічне партнерство з Японією та зона вільної торгівлі з Південною Кореєю відкрили нові горизонти для європейських компаній [46].

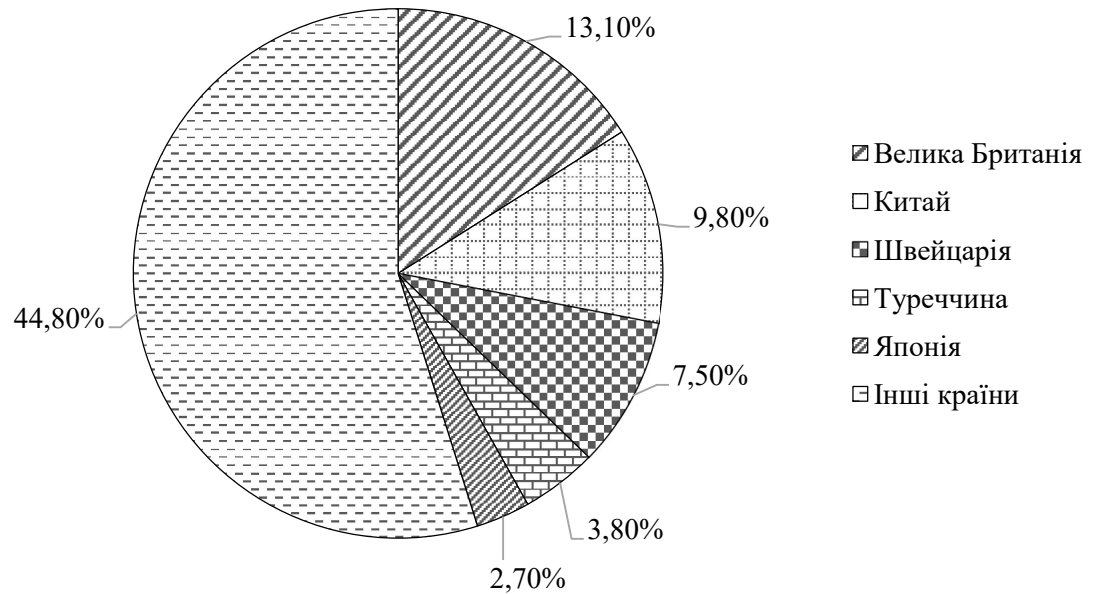

Рисунок 2.4 – Головні країни-експортери для ЄС (у % від загального обсягу експорту), 2023 р.

Джерело: [99].

ЄС також активно бере участь у роботі провідних міжнародних економічних інституцій. У рамках Світової організації торгівлі (СОТ) він виступає як єдина договірна сторона, що впливає на формування правил міжнародної торгівлі. У G20 Європейський Союз представлений як самостійний учасник поряд із окремими країнами-членами (Франція, Німеччина, Італія). ЄС також має статус спостерігача або активного учасника в діяльності Міжнародного валютного фонду (МВФ), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і Світового банку. Це забезпечує йому можливість впливати на глобальні фінансові, торговельні та регуляторні процеси [104].

Однак у глобальній конкуренції ЄС стикається з викликами з боку провідних економічних центрів – насамперед США та Китаю. США залишаються головним стратегічним партнером ЄС у питаннях торгівлі, технологій і безпеки, але водночас існують розбіжності у підходах до регулювання цифрового ринку, захисту даних та субсидій. Китай, з іншого боку,

є водночас і важливим ринком, і системним суперником – зокрема у сфері високих технологій, інвестиційної експансії та геоекономічного впливу. Це змушує ЄС переглядати свою економічну політику, вживаючи заходів щодо «стратегічної автономії», диверсифікації торговельних потоків і зміцнення внутрішнього ринку [61].

У цілому, ЄС виступає не лише як економічний гравець, а як нормативна сила – що формує глобальні стандарти у сфері конкуренції, захисту прав споживачів, сталого розвитку. Його вплив на світову економіку залишається значним, проте потребує гнучкості, консолідації та стратегічного бачення у відповідь на зміну глобального балансу сил.

Незважаючи на досягнення економічної інтеграції, Європейський Союз залишається економічно нерівномірним простором. Відчутною є різниця між «старими» (західними) та «новими» (переважно центрально- та східноєвропейськими) державами-членами. Ці дисбаланси проявляються у рівнях ВВП на душу населення, продуктивності праці, рівнях інфраструктури та соціального забезпечення. Наприклад, у 2023 році ВВП на душу населення у Люксембурзі перевищував 80 тис. євро, тоді як у Болгарії – лише близько 13 тис. євро [66].

Регіональні диспропорції актуальні і в межах окремих країн-членів. Так, північна Італія демонструє значно вищу економічну динаміку, ніж південна; аналогічно – схід Німеччини продовжує відставати від заходу. Для вирівнювання цих дисбалансів ЄС реалізує політику згуртованості, яка охоплює фінансування проєктів з розвитку інфраструктури, інновацій та освіти у відстаючих регіонах.

Водночас термін «двошвидкісна Європа» (two-speed Europe) став загальноновживаним у контексті диференційованої інтеграції. Деякі країни, зокрема ті, що не є частиною Єврозони чи Шенгенської зони, просуваються по шляху інтеграції повільніше. Це викликає питання щодо справедливості та солідарності в межах ЄС.

У подоланні відставання важливу роль відіграють структурні фонди, зокрема Європейський фонд регіонального розвитку (EFRR) та Європейський

соціальний фонд (ESF). За період 2021–2027 років на ці потреби передбачено понад 370 млрд євро. Значна частина цієї допомоги спрямовується на країни Центральної та Східної Європи, з метою стимулювання їх економічного зростання та інтеграції в єдиний ринок [35].

Попри позитивні тенденції, вирішення внутрішніх дисбалансів потребує довгострокових зусиль і політичної узгодженості. Глибша конвергенція можлива лише за умови поєднання фінансових інструментів, реформ та відповідальної політики на національному рівні (таблиця 2.11).

Таблиця 2.11 – Обсяги фінансування структурних фондів ЄС для обраних країн (2021–2027), млрд євро

Країна	Загальне фінансування (EFRR + ESF)	ВВП на душу населення (2023 р.), євро	Ключові напрями використання
Польща	76,0	19 030	Інфраструктура, зелений перехід
Румунія	31,5	17 170	Регіональний розвиток, цифровізація
Угорщина	22,5	18 310	Підтримка підприємництва, інновації
Болгарія	16,0	13 120	Інфраструктура, соціальні послуги
Італія	43,0	31 530	Південні регіони, стійкість економіки
Іспанія	36,2	29 680	Робочі місця, освіта, цифровізація
Німеччина	20,4	44 470	Східні землі, регіональна згуртованість

Джерело: [66].

Економічна модель Європейського Союзу зазнає значних трансформацій під впливом глобальних і внутрішніх викликів. Пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні мали серйозні наслідки для економіки ЄС: сповільнення темпів зростання, розриви в ланцюгах постачання, зростання інфляції та енергетичної нестабільності. У відповідь на ці кризи було запроваджено масштабну програму відновлення NextGenerationEU обсягом

понад 800 млрд євро, спрямовану на підтримку реформ, інвестицій та модернізацію європейських економік [89].

Другим ключовим напрямом стала реалізація Зеленого курсу ЄС – довгострокової стратегії досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. Енергетичний перехід передбачає зниження залежності від викопного палива, активне впровадження відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності. Додатковий імпульс цим реформам надала необхідність скоротити імпорт російських енергоносіїв, що зумовило запуск ініціативи REPowerEU [92].

Водночас ЄС активно просуває цифрову трансформацію економіки. Цифровий компас 2030 (Digital Compass) визначає чотири головні цілі: розвиток цифрових навичок, цифровізацію бізнесу, сучасну інфраструктуру та електронне управління. Пакет законодавства Digital Services Act і Digital Markets Act спрямований на регулювання цифрових платформ, посилення конкуренції та захист користувачів [57].

На тлі нових викликів відновлюється дискусія щодо реформи економічного управління в ЄС. Зокрема, обговорюються зміни до Пакту стабільності та зростання, посилення ролі спільного бюджету, механізми фінансової відповідальності та підтримки інвестицій. Також зростає інтерес до створення спільного фінансового інструменту, здатного реагувати на майбутні шоки більш гнучко [108].

Загалом, Європейський Союз прагне поєднати стійкість, інноваційність і солідарність в новій економічній моделі, орієнтованій на сталий розвиток та стратегічну автономію.

Таким чином, економічна інтеграція Європейського Союзу постає як унікальний і багатогранний процес, що охоплює історичну еволюцію, інституційне забезпечення та стратегічне бачення розвитку. Від секторального співробітництва в галузі вугілля і сталі до глибокої фінансово-економічної інтеграції у формі Економічного і валютного союзу – ЄС послідовно розширював і зміцнював спільний ринок, що базується на «чотирьох свободах».

Запровадження євро та діяльність Європейського центрального банку стали важливими інструментами монетарної стабільності, але водночас відкрили дискусії щодо асиметрій та фіскальної координації в межах Єврозони.

ЄС утвердив себе як глобальний економічний актор, посідаючи провідні позиції за обсягами ВВП, торгівлі та інвестицій. Участь у світових інституціях та укладання численних торговельних угод дозволяють Євросоюзу активно формувати міжнародну економічну політику. Проте посилення конкуренції з боку США та Китаю вимагає стратегічної переорієнтації та посилення інноваційного потенціалу.

Водночас внутрішні дисбаланси – нерівність між країнами-членами, регіональні диспропорції та ризики «двошвидкісної Європи» – залишаються викликами для згуртованості Союзу. У відповідь ЄС реалізує політику економічної конвергенції через структурні фонди та інструменти солідарності.

Сучасна економічна модель ЄС перебуває на перехресті трансформацій, викликаних пандемією, війною в Україні, кліматичними та цифровими викликами. Інституційні та політичні рішення, що ухвалюються сьогодні, визначатимуть здатність Союзу зберігати економічну стабільність, глобальну конкурентоспроможність та внутрішню єдність у довгостроковій перспективі.

Висновки до розділу 2

Аналіз процесів розширення та економічної інтеграції Європейського Союзу дозволяє охарактеризувати його як динамічну, багатоаспектну систему, що перебуває у постійному русі трансформацій та адаптацій до нових викликів. Починаючи з формування Європейського економічного співтовариства у 1950-х роках, ЄС пройшов шлях від обмеженого об'єднання західноєвропейських країн до масштабної політико-економічної спільноти, що істотно впливає на глобальні економічні процеси.

Розширення ЄС – це не лише механічне приєднання нових держав, а стратегічний політичний процес, який зміцнює геостратегічні позиції Союзу та водночас генерує виклики внутрішньої консолідації. Хвилі розширення, особливо вступ країн Центрально-Східної Європи та Балкан, засвідчили прагнення нових членів до інтеграції в простір демократії, стабільності та ринкової економіки. Цей процес водночас супроводжувався посиленням інституційного навантаження, дискусіями щодо «глибини» інтеграції та появою структурних асиметрій, що потребують додаткових механізмів вирівнювання.

У сфері економіки Європейський Союз створив унікальну інтеграційну модель, яка поєднує гнучкість внутрішнього ринку зі стабільністю валютного союзу. Запровадження євро, діяльність Європейського центрального банку та формування єдиного економічного управління стали ключовими етапами посилення інтеграційної цілісності. ЄС утвердився як один із найбільших акторів світової економіки – як за обсягами ВВП, так і за масштабами зовнішньої торгівлі, прямих іноземних інвестицій, а також участі у формуванні міжнародних економічних правил (через СОТ, G20, міжнародні фінансові інституції).

Інтеграційна політика ЄС справляє системний вплив на глобальні ланцюги доданої вартості, регуляторні стандарти (наприклад, у сфері цифрової економіки чи екологічної відповідальності), торговельні режими та макроекономічну стабільність в інших регіонах світу. Зростає значення ЄС як одного з центрів сили в умовах багатопольярного світу, здатного пропонувати альтернативну модель глобального розвитку – більш інклюзивну, сталу та соціально орієнтовану.

Разом з тим кризи останніх років – пандемія COVID-19, повномасштабна війна в Україні, енергетичні потрясіння та геоекономічна конкуренція з боку США і Китаю – продемонстрували необхідність нової стратегічної переорієнтації. Наголос зміщується в бік зміцнення стратегічної автономії, цифрового суверенітету, зеленої трансформації та політики згуртованості. Внутрішні виклики – як-от нерівність розвитку регіонів, демографічна асиметрія та ризики «двошвидкісної Європи» – потребують послідовної відповіді через

інноваційні фінансові інструменти (наприклад, NextGenerationEU), структурні реформи та модернізацію управлінських підходів.

Таким чином, європейська інтеграція в XXI столітті – це не лише внутрішній процес інституційного зближення країн-членів, а й чинник глобального масштабу, який формує тренди у світовій економіці, впливає на транснаціональні регуляції, фінансову архітектуру та концепції сталого розвитку. Від здатності ЄС адаптуватися до нових умов, зберігаючи принципи демократії, ефективності, солідарності та єдності, залежить його майбутня конкурентоспроможність і стабільність у глобалізованому світі.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Європейська інтеграція України: перспективи членства в ЄС та потенційні виклики

Європейська інтеграція стала одним із ключових стратегічних напрямів зовнішньої політики України, особливо після 2014 року, коли суспільство чітко заявило про європейський вектор розвитку. Політичні події, починаючи з Євромайдану та підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році, стали фундаментальними в утвердженні курсу на євроінтеграцію [34].

На сьогодні Україна має статус країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу, наданий Європейською радою у червні 2022 року. Це рішення стало знаковим у контексті повномасштабної війни, яку розв'язала Росія, і засвідчило безпрецедентну політичну солідарність ЄС із Україною. У червні 2024 року Європейська комісія офіційно рекомендувала розпочати переговори щодо вступу України до ЄС [114]. Вже функціонує механізм скринінгу на відповідність *acquis communautaire*, а в рамках Ukraine Facility передбачено фінансування у 50 млрд євро для підтримки реформ і відновлення [43].

Раніше значну роль у євроінтеграційному процесі відіграла Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка передбачає створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (DCFTA). Угода стала важливою інституційною основою для адаптації українського законодавства до європейських норм. Безвізовий режим, запроваджений у 2017 році, також став елементом реальної інтеграції українських громадян до європейського простору, продемонструвавши готовність України до виконання технічних

критеріїв ЄС [120].

Європейська політика розширення відіграє подвійно важливу роль: вона одночасно створює стимул для трансформацій в Україні та формує рамки, в яких ці трансформації здійснюються. Відкритість ЄС до розширення на Схід сприяє збереженню проєвропейського курсу української влади, зокрема у сферах правосуддя, боротьби з корупцією та публічного управління. На політичному рівні підтримка з боку інституцій ЄС посилює прагнення України до імплементації стандартів Євросоюзу, незважаючи на складний безпековий контекст [15].

Водночас внутрішні політичні чинники відіграють вирішальну роль у темпах і якості інтеграції. Реформа судової системи, очищення антикорупційної інфраструктури, модернізація публічної адміністрації – ці питання залишаються у фокусі політичного дискурсу та громадського контролю. Окрему роль відіграє цифровізація, яка зробила Україну лідером серед кандидатів за рівнем впровадження електронного врядування [10]. Проте інституційна стійкість та рівень політичної волі до глибоких змін залишаються нерівномірними.

Для забезпечення послідовного руху України до ЄС необхідно посилити законодавче регулювання імплементації Угоди про асоціацію, а також підвищити ефективність контролю за виконанням усіх реформних зобов'язань.

Таким чином, на сучасному етапі Україна демонструє високий рівень політичної готовності до інтеграції, проте процес вступу до ЄС залишається складним, багатовимірним і залежним як від внутрішніх реформ, так і від зовнішньополітичного середовища.

Стратегічне значення України для Європейського Союзу визначається низкою важливих факторів, що охоплюють геополітичні, безпекові та енергетичні аспекти.

По-перше, розташування України на сході Європи створює для ЄС критичний буферний простір між членами союзу та Росією, країною, яка розв'язала проти України агресивну війну з метою зміни її євроінтеграційного курсу [43]. Тому зміцнення політичних і військових зв'язків із Україною має не

лише регіональне, а й глобальне значення для стабільності континенту.

По-друге, Україна має ключове значення для європейської енергетичної безпеки. Вона є важливим транзитним коридором для постачання газу з країн Східної Європи та Центральної Азії до ЄС. Війна значно змінила енергетичний ландшафт, але разом з тим відкрила нові можливості для посилення співпраці у сфері відновлюваної енергетики та диверсифікації поставок енергоресурсів [55]. Зі свого боку, Україна активно реформує енергетичний сектор відповідно до європейських стандартів, що є одним із обов'язкових кроків на шляху до членства в ЄС.

Економічний потенціал України, незважаючи на значні виклики, пов'язані з війною та руйнуванням інфраструктури, залишається вагомим (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1 – Економічний потенціал України у контексті інтеграції в єдиний ринок ЄС, 2023-2024 рр.

Показник	Україна			ЄС		
	2023 рік	2024 рік	Приріст, %	2023 рік	2024 рік	Приріст, %
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млрд дол. США	179	189	5,6	18609	19413	4,3
ВВП на душу населення, дол. США	5,07	5,17	1,9	40824	43206	5,8
Торгівля з ЄС (експорт), млрд євро	22,9	24,5	7	—	—	—
Торгівля з ЄС (імпорт), млрд євро	39	42,8	9,7	—	—	—

Джерело: [42, 81, 115, 86].

За даними Світового банку, Україна має розвинену аграрну сферу, промисловість, ІТ-сектор і значний людський капітал, що можуть стати драйверами зростання у рамках єдиного європейського ринку [28]. Поглиблення інтеграції передбачає гармонізацію регуляторних стандартів, що вже частково відбувається через Угоду про асоціацію і безпосередню роботу із секторальними директивами ЄС. Це відкриває для України перспективи більшого експорту товарів і послуг до Європи та залучення іноземних інвестицій.

Особливу увагу слід приділити співпраці України з країнами-членами ЄС у ключових секторах економіки, зокрема в аграрному виробництві, машинобудуванні, цифрових технологіях та енергетиці. Наприклад, за останні роки зростає кількість спільних проєктів у сфері цифрової трансформації та «зелених» технологій. Українські ІТ-компанії мають успішні контракти в ЄС, що не лише приносить валютний дохід, а й сприяє наближенню до європейських стандартів якості та безпеки [76].

Крім того, Україна активно залучається до європейських програм підтримки інновацій та сталого розвитку, таких як Horizon Europe та Європейський зелений курс, що відкриває додаткові можливості для модернізації національної економіки та розвитку людського капіталу [76]. Співпраця з сусідніми країнами-членами ЄС, зокрема Польщею, Румунією та Литвою, стимулює регіональні ініціативи і створює додаткові можливості для інтеграції у європейські ланцюги постачання.

Отже, перспективи членства України в ЄС мають багатогранний характер, поєднуючи як геополітичні, так і економічні вигоди. Водночас успішність цього процесу буде значною мірою залежати від ефективної реалізації реформ всередині країни та активної взаємодії з країнами-членами ЄС у всіх ключових сферах.

Процес інтеграції України до Європейського Союзу супроводжується низкою серйозних внутрішніх викликів, які необхідно подолати для успішного наближення до повноправного членства. Серед найважливіших – необхідність проведення системних реформ, соціально-економічні проблеми, а також формування стабільної громадської підтримки євроінтеграції.

Одним із ключових напрямів є реформування правової системи. Для відповідності стандартам ЄС Україна має вдосконалити законодавство, забезпечити незалежність судової влади та ефективне правосуддя. На сьогодні боротьба з корупцією залишається однією з найгостріших проблем. Незважаючи на численні ініціативи та створення антикорупційних органів, рівень корупції в Україні все ще значно перевищує європейські стандарти, що негативно впливає

на інвестиційний клімат і довіру суспільства [33]. Відсутність системної боротьби з корупцією загрожує гальмуванням реформ і стримує інвестиції, що у свою чергу ускладнює розвиток економіки та соціальної сфери. Адміністративна реформа, яка передбачає децентралізацію влади, спрощення бюрократичних процедур та підвищення прозорості, має сприяти підвищенню ефективності державного управління. Однак цей процес потребує не лише законодавчих змін, а й зміни ментальності в органах влади та серед громадян, що є тривалим і комплексним викликом.

Активізація боротьби з корупцією через впровадження прозорих механізмів контролю та забезпечення незалежності судової системи є ключовою умовою для підвищення довіри як громадян, так і європейських партнерів.

Соціально-економічні проблеми також створюють серйозні перепони. В Україні спостерігається висока нерівність у рівні життя між різними регіонами, що обумовлено як історичними, так і сучасними факторами, зокрема військовим конфліктом на сході країни, який спричинив внутрішнє переміщення населення та економічні втрати. Регіональні розриви у доходах, доступі до якісних медичних та освітніх послуг, транспортній і соціальній інфраструктурі мають бути подолані для уникнення соціальної напруги та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян. Особливо гостро стоїть питання модернізації інфраструктури – стан доріг, комунікацій, енергозабезпечення часто не відповідає європейським вимогам, що гальмує розвиток малого та середнього бізнесу, а також інвестиційну привабливість регіонів. Окрім того, значна частина населення досі живе за межею бідності або близько до неї, що створює потенційну загрозу соціальних конфліктів.

Важливим фактором є підтримка громадськості. Рівень підтримки євроінтеграції в Україні традиційно високий – за різними опитуваннями, понад 60-70% населення підтримують ідею членства в ЄС [117]. Це важливий ресурс для уряду у проведенні складних реформ. Проте існують ризики соціальної напруги, пов'язані з економічними труднощами, які можуть виникнути через жорсткі вимоги європейської інтеграції. Зокрема, бізнесу доведеться

адаптуватися до нових стандартів, а робітники – до змін на ринку праці, що може тимчасово ускладнити життя певних соціальних груп. Соціальна нерівність та можливі втрати робочих місць у деяких галузях через конкуренцію з європейськими компаніями можуть породити незадоволення, якщо не буде забезпечено ефективної системи підтримки та перенавчання кадрів. Відтак, важливою є прозора і зрозуміла комунікація з громадськістю, спрямована на пояснення переваг та викликів інтеграції, а також участь громадянського суспільства у розробці та моніторингу реформ.

Отже, подолання внутрішніх викликів вимагає комплексного, багаторівневого підходу, де ключову роль відіграють не лише законодавчі ініціативи, а й активна участь громадянського суспільства, міжнародна підтримка та послідовна політична воля. Лише в такому разі Україна зможе здійснити свій євроінтеграційний потенціал і успішно пройти всі етапи членства в ЄС.

Процес євроінтеграції України відбувається на тлі складної зовнішньополітичної ситуації, де найбільшим і найпотужнішим викликом є триваюча російська агресія. Військові дії, розпочаті Росією у 2014 році з анексії Криму та організації сепаратистських рухів на Донбасі, а з 2022 року – повномасштабне вторгнення, істотно вплинули на інтеграційний процес. Ця агресія стала не лише військовим конфліктом, а й викликом для безпеки всієї євроатлантичної системи. Війна спричинила масштабні гуманітарні та економічні втрати для України, одночасно мобілізуючи суспільство навколо ідеї європейської та євроатлантичної інтеграції, посиливши прагнення стати частиною безпекового та політичного простору ЄС і НАТО [43].

Однак ця агресія створює серйозні геополітичні ризики. Росія активно намагається перешкодити руху України до ЄС через військові дії, дезінформаційні кампанії, кібернапади та політичний тиск. Крім того, Москва здійснює дипломатичні спроби впливати на країни-члени ЄС, зокрема на ті, які мають сумніви або стриманішу позицію щодо швидкого вступу України, через економічні важелі, такі як енергетичний шантаж, і політичні інструменти [90].

Цей фактор ускладнює консолідацію позиції ЄС і затримує прийняття спільних рішень щодо членства України.

Реакція міжнародних гравців є різноманітною, проте більшість західних партнерів послідовно підтримують територіальну цілісність України та її європейський вибір. США залишаються ключовим стратегічним партнером, надаючи значну військову, фінансову та дипломатичну допомогу, а також сприяючи посиленню санкційного тиску на Росію. НАТО активізувала підтримку України, зокрема через навчання, постачання оборонного озброєння та координацію безпекових ініціатив [116]. Водночас деякі країни ЄС виступають за поступовий підхід до інтеграції, враховуючи геополітичну нестабільність та необхідність комплексної підготовки України до членства.

Міжнародні фінансові організації також відіграють важливу роль у підтримці України на шляху реформ і економічної стабілізації, що є передумовою для інтеграції. МВФ, Світовий банк, Європейський інвестиційний банк та інші інституції надають кредити, гранти та технічну допомогу для модернізації економіки, боротьби з корупцією, покращення інфраструктури та соціальної підтримки населення [116]. Ця підтримка є критичною в умовах війни та постконфліктного відновлення. Посилення дипломатичної взаємодії з міжнародними партнерами, зокрема через активну участь у регіональних безпекових ініціативах, є необхідним для мобілізації підтримки та ефективного протистояння зовнішнім загрозам.

Отже, зовнішні виклики та геополітичні ризики є значним фактором, що визначає темпи та характер євроінтеграції України. Проте міжнародна підтримка, спільна політична воля і зусилля самого українського суспільства створюють передумови для подолання цих перешкод та успішної інтеграції до Європейського Союзу.

Інтеграція України до Європейського Союзу передбачає кілька можливих сценаріїв і моделей, які можуть забезпечити поступовий або безпосередній шлях до повноправного членства. Традиційно для країн-кандидатів застосовується класичний шлях, що передбачає виконання встановлених ЄС критеріїв і

процедур (рисунок 3.1), але нинішній геополітичний контекст і особливості України вимагають більш гнучких і адаптивних підходів.

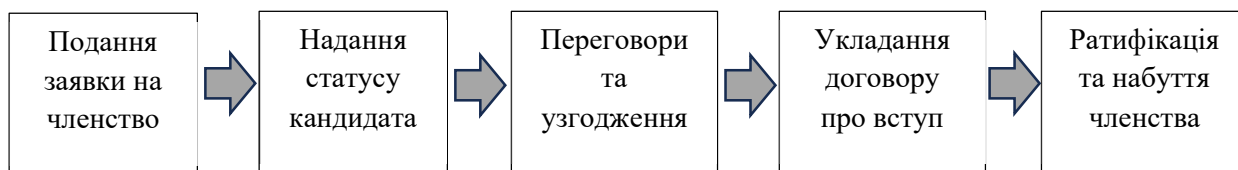

Рисунок 3.1 – Стандартна процедура вступу країни до ЄС

Джерело: розроблено автором.

Класичний шлях вступу в ЄС базується на виконанні Копенгагенських критеріїв, які включають стабільність інституцій, забезпечення функціонування ринкової економіки, здатність брати на себе зобов'язання членства, а також повне прийняття норм і правил Євросоюзу.

Процес починається з офіційної заявки, за якою слідує переговори за різними секторами політики (главами), тривалі оцінки прогресу, а потім – ратифікація угод всіма державами-членами ЄС. Такий шлях є досить тривалим і потребує значних ресурсів, часу та політичної волі як з боку України, так і з боку ЄС [3] (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2 – Рівень підготовки України до євроінтеграції за Копенгагенськими критеріями (станом на 2024 рік)

Критерій / Розділ	Оцінка (1–5)
Реформа публічної адміністрації	2
Юстиція, фундаментальні права, верховенство права	2
Юстиція, свобода і безпека	2
Функціонуюча ринкова економіка	1,5
Здатність витримати конкурентний тиск на внутрішньому ринку ЄС	1

Джерело: [86].

Водночас для України можливим є застосування проміжних форматів співпраці, які можуть стати етапами інтеграції або альтернативними шляхами наближення до повноправного членства. Поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі DCFTA, яка є частиною Угоди про асоціацію, вже створила

основу для тіснішої економічної інтеграції. Окрім економіки, Україна поступово інтегрується в окремі політики ЄС, зокрема у сфері енергетики, безпеки, цифрових технологій і захисту довкілля. Ці сфери дають можливість для більш тісної співпраці без формального членства, що одночасно сприяє модернізації та адаптації українських стандартів до європейських [63].

Енергетична інтеграція, зокрема, є стратегічно важливою для обох сторін. Україна відіграє роль транзитної країни для енергоресурсів, а також має великий потенціал у розвитку відновлюваної енергетики. Співпраця з ЄС у цій сфері включає реформування енергоринку, підвищення енергоефективності, а також інтеграцію в європейські енергетичні мережі, що підсилює енергетичну безпеку регіону. В безпековій сфері Україна підтримує тісний діалог з ЄС і НАТО, що включає обмін інформацією, спільні навчання та координацію заходів з протидії гібридним загрозам [90].

Щодо цифрової сфери, Україна прагне до приєднання до Європейського цифрового ринку, імплементуючи норми ЄС у сфері захисту даних, кібербезпеки, а також розвиваючи інфраструктуру цифрових послуг. Ці кроки сприяють як внутрішній модернізації, так і поглибленню інтеграції в європейську економіку.

Прогнозовані терміни інтеграції залежать від успішності реформ і політичної кон'юнктури в ЄС. В оптимістичному сценарії, якщо Україна зможе подолати внутрішні виклики і забезпечити повну відповідність європейським нормам, а геополітична ситуація не ускладнюватиме процес, повноправне членство може стати реальністю протягом наступних 5–7 років [43]. Втім, багато експертів визнають, що через складність та довготривалість переговорів цей термін може бути й довшим, а проміжні формати співпраці – важливою частиною стратегії. Отже, шлях України до ЄС є комплексним і багатогранним. Класичний процес вступу поєднується з проміжними формами співпраці, що надають можливість посилити зв'язки, адаптуватися до європейських стандартів і підготувати країну до повноправного членства.

Інтеграція України до Європейського Союзу має потенціал суттєво

змінити як внутрішній розвиток країни, так і баланс сил у самому ЄС. Вона відкриває нові можливості для економічного зростання, підвищення рівня життя та безпеки, водночас створюючи виклики, пов'язані з адаптацією до стандартів Союзу та управлінням соціальними наслідками.

Позитивні ефекти для України в разі повноправного членства очевидні.

По-перше, інтеграція сприятиме зростанню економіки за рахунок доступу до єдиного європейського ринку з понад 450 мільйонами споживачів. Це відкриває нові можливості для експорту українських товарів і послуг, залучення іноземних інвестицій та розвитку інноваційних секторів. Впровадження європейських стандартів якості і регулювання стимулюватиме модернізацію виробництва та підвищення конкурентоспроможності українських підприємств [43].

По-друге, членство в ЄС позитивно вплине на стандарти життя громадян. Це стосується покращення якості медицини, освіти, захисту прав людини і соціального забезпечення, що є частиною європейського соціального простору. Додатково членство підсилить гарантії безпеки завдяки солідарності країн ЄС у питаннях оборони та зовнішньої політики, особливо враховуючи геополітичні загрози в регіоні [117].

Водночас інтеграція ставить і суттєві виклики. Україні доведеться адаптуватися до жорстких технічних, екологічних, санітарних та адміністративних стандартів ЄС, що потребує значних ресурсів і часу. Поширення цих вимог може спричинити тимчасові труднощі для низки секторів економіки, особливо для малих і середніх підприємств, які не мають достатнього потенціалу для швидких реформ. Також існує ризик соціальної напруги через зміни на ринку праці, нерівномірний розподіл вигод інтеграції між регіонами, що може посилити регіональні розриви і нерівність [113].

Ще одним потенційним викликом є збереження національної ідентичності та політичної самостійності в умовах все більш глибокої інтеграції. Водночас ЄС зазвичай підтримує культурне різноманіття, однак збалансування між національними інтересами і колективними рішеннями є постійним завданням

для країн-членів. Для самого Європейського Союзу інтеграція України має стратегічне значення. По-перше, це зміцнення східного флангу ЄС, що є важливим фактором регіональної стабільності та безпеки, особливо в контексті тривалої російської агресії.

По-друге, розширення ринку ЄС новими товарами, послугами і людськими ресурсами створює додаткові економічні вигоди та інноваційний потенціал для всієї спільноти [118].

Включення України також сприятиме політичним трансформаціям в ЄС. Вона додасть нового голосу, особливо в питаннях зовнішньої політики, енергетики і безпеки, а також матиме вплив на баланс сил між країнами-членами. Це може стати викликом для вже існуючих домовленостей і політичних конструкцій у ЄС, але водночас сприятиме оновленню і посиленню інтеграційних процесів. Щоб узагальнити основні переваги, ризики та перспективи євроінтеграції України, доцільно проаналізувати їх у форматі SWOT-матриці (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3 – SWOT-аналіз перспектив вступу України до Європейського Союзу

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
- Високий рівень громадської підтримки євроінтеграції в Україні.	- Необхідність масштабної адаптації до нормативних стандартів ЄС.
- Геостратегічне положення України як «воріт» до Східної Європи.	- Обмежені фінансові ресурси для модернізації економіки.
- Потужний аграрний сектор та трудові ресурси.	- Відставання в інституційній спроможності та адміністративній ефективності.
- Активна взаємодія з європейськими структурами (асоціація, допомога, місії).	- Існування соціальних ризиків і потенційної напруги при адаптації.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
- Доступ до єдиного ринку ЄС і фінансових фондів.	- Затягування переговорного процесу через позиції окремих держав-членів.
- Підвищення інвестиційної привабливості та економічне зростання.	- Геополітична дестабілізація, продовження агресії з боку РФ.
- Реформування державного управління та верховенства права.	- Ризик соціального розчарування в разі відкладеного членства.
- Посилення безпеки та стабільності регіону в рамках європейської архітектури.	- Високі очікування, що можуть не відповідати реалістичним термінам і можливостям ЄС.

Джерело: розроблено автором.

Як видно з таблиці SWOT-аналізу, Україна має суттєві сильні сторони, зокрема стратегічне розташування, суспільну підтримку євроінтеграції та потенціал аграрного сектору. Водночас слабкими місцями залишаються необхідність масштабної адаптації до європейських стандартів і обмежена інституційна спроможність. Серед можливостей – інтеграція в єдиний ринок, доступ до фондів ЄС та модернізація економіки. Однак геополітична нестабільність і затягування процесу можуть стати серйозними викликами на шляху до членства.

Отже, вступ України до ЄС – це комплексний процес із багатьма позитивними наслідками та викликами. Успішність інтеграції залежатиме від здатності обох сторін ефективно управляти трансформаціями та підтримувати баланс інтересів. Перспективи євроінтеграції України визначаються як численними перевагами, так і викликами, що потребують системних та послідовних реформ. Статус кандидата та виконання ключових документів, зокрема Угоди про асоціацію, створюють фундамент для подальшого зближення з ЄС. Рекомендується посилити законодавчу базу і контроль за виконанням зобов'язань, що забезпечить послідовність інтеграційного процесу. Внутрішня політична стабільність і готовність до реформ, особливо у правовій системі та боротьбі з корупцією, є ключовими факторами успіху. Активізація антикорупційних заходів та зміцнення незалежності судової системи підвищать довіру громадськості й європейських партнерів.

Стратегічне значення України для ЄС зумовлене геополітичним розташуванням, безпековим потенціалом і енергетичними ресурсами, які можуть посилити єдиний європейський ринок. Водночас зовнішні виклики, зокрема військова агресія Росії, створюють значні ризики. Тому важливо посилити дипломатичну взаємодію з міжнародними партнерами, що дозволить мобілізувати підтримку в протидії загрозам і сприяти стабільності регіону. Різні моделі інтеграції, включно з проміжними форматами співпраці, надають Україні гнучкість у наближенні до повноправного членства. Підтримка з боку США, НАТО та міжнародних фінансових організацій залишається важливою для

подолання як внутрішніх, так і зовнішніх викликів. У цілому, інтеграція відкриває нові можливості для економічного зростання, покращення стандартів життя та зміцнення безпеки, проте потребує послідовної роботи над реформами й здатності адаптуватися до суворих європейських стандартів.

3.2. Взаємний вплив світової економічної і політичної кризи та європейських інтеграційних процесів

Протягом останніх двох десятиліть Європейський Союз неодноразово зіштовхувався з викликами глобального масштабу, які істотно впливали на темпи та глибину інтеграційних процесів. Кожна нова криза ставала іспитом на стійкість механізмів європейської солідарності, координації економічної політики та інституційної єдності.

Фінансова криза 2008 року, яка розпочалася у США, швидко трансформувалася у кризу Єврозони, особливо болюче вразивши такі країни, як Греція, Португалія, Іспанія та Італія. Високий рівень боргового навантаження, сплеск безробіття та зростання недовіри до наднаціональних інституцій поставили під сумнів ефективність економічного управління в межах ЄС. Хоча вжиті заходи – створення «Європейського стабілізаційного механізму» (ESM), посилення фіскального нагляду та контроль за бюджетною дисципліною – допомогли стабілізувати ситуацію, однак вони оголили глибокі структурні розбіжності між країнами-членами та актуалізували питання «двошвидкісної Європи» [85].

Іншим випробуванням стала пандемія COVID-19, яка вперше за багато десятиліть призвела до закриття внутрішніх кордонів у Шенгенській зоні та збоїв у ланцюгах постачання. Початкова реакція країн була розрізненою, однак згодом ЄС зумів мобілізувати значні ресурси: було запущено антикризову програму NextGenerationEU, передбачено спільне фінансування на основі єврооблігацій, а

також налагоджено координацію щодо вакцинації. Ця ситуація засвідчила, що глибша інтеграція можлива саме під тиском криз, якщо забезпечено політичну волю та відповідні інституційні інструменти [89].

Найгострішим викликом останніх років стала повномасштабна війна Росії проти України, яка створила безпрецедентні геополітичні, економічні та гуманітарні виклики для ЄС. По-перше, мільйони українських біженців знайшли притулок у державах-членах Союзу. Згідно з даними Eurostat, лише у 2022-2023 рр. понад 4 мільйони українців отримали тимчасовий притулок у країнах ЄС [103]. Це вимагало оперативного розгортання механізмів прийому, інтеграції та соціального забезпечення.

Також, вторгнення Росії актуалізувало необхідність реформування європейської енергетичної політики. ЄС почав відмову від залежності від російських енергоносіїв, активізувавши інвестиції у «зелену енергетику» та зміцнення енергетичної безпеки. Такий поворот сприяв не лише згуртуванню навколо спільної мети, а й переосмисленню геоекономічних пріоритетів ЄС у контексті стратегічної автономії [121].

Криза також змінила підходи ЄС до питань розширення. Вперше за довгий час питання надання Україні статусу кандидата стало не лише формальністю, а сигналом політичної підтримки. Проте реалізація подальших кроків вимагатиме інституційної адаптації ЄС, оскільки розширення на схід – це не лише географічне, але й системне випробування.

У цьому контексті важливо підкреслити, що війна в Україні стала каталізатором глибших трансформацій інтеграційної логіки: від орієнтації на виключно економічні інтереси – до пріоритетності політичної єдності, цінностей демократії та безпеки. Для підтримки стійкості ЄС у майбутньому доцільно розширювати застосування «принципу гнучкої інтеграції», що дозволить різним групам країн поглиблювати співпрацю у обраних напрямках без шкоди для загальної єдності.

Окрім того, важливим кроком є посилення інституційної спроможності Європейської Комісії у сфері антикризового управління, зокрема через

створення постійного кризового механізму реагування. Також слід підвищити роль громадянського суспільства у формуванні антикризової політики – як на рівні ЄС, так і на рівні національних урядів. Це сприятиме легітимізації рішень та зміцненню довіри.

З огляду на перспективу післявоєнної відбудови України, доцільним є створення спеціального інструменту під егідою ЄС – фонду інтеграційної конвергенції, який дозволить узгодити стандарти, інституції та нормативні підходи нових кандидатів (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4 – Вплив ключових світових криз на інтеграційні процеси в ЄС

Криза	Економічний вплив	Політичний вплив	Наслідки для інтеграції ЄС
Фінансова криза 2008 р.	Зростання боргів, стагнація, криза Єврозони	Посилення популізму, зростання скептицизму до інституцій ЄС	Створення ESM, посилення фіскального нагляду, дискусії щодо «двошвидкісної Європи»
Пандемія COVID-19	Порушення ланцюгів постачання, спад ВВП, зростання безробіття	Тимчасове повернення національного контролю, сумніви у солідарності	Запуск NextGenerationEU, поглиблення фіскальної інтеграції, координація охорони здоров'я
Війна в Україні	Енергетична криза, зростання витрат на оборону, інфляційний тиск	Єдність проти агресії, підтримка України, актуалізація безпеки	Політичне згуртування, переорієнтація енергетичної політики, стимул до розширення на Схід

Джерело: [85].

Кожна з криз виступала не лише джерелом дестабілізації, а й каталізатором нових форм співпраці та трансформації інституційної архітектури ЄС. Особливо показовою є війна в Україні, яка повернула інтеграційний фокус до базових цінностей – демократії, безпеки та політичної солідарності. Її довгострокові наслідки, ймовірно, стануть підґрунтям для нової фази європейської інтеграції, зокрема у напрямку розширення.

Таким чином, глобальні кризи відіграють не лише деструктивну, а й конструктивну роль в інтеграційних процесах ЄС. За умови стратегічного лідерства та інституційної адаптації вони можуть стати джерелом оновлення і поглиблення європейської єдності, а війна в Україні – поштовхом до нового

етапу інтеграції.

Економічна інтеграція в рамках ЄС супроводжується створенням спільних механізмів для реагування на системні кризи, які загрожують стабільності як окремих держав-членів, так і Союзу в цілому. Однією з ключових інституційних відповідей на фінансову дестабілізацію стала поява «Європейського стабілізаційного механізму» (ESM), який був заснований у 2012 році. Його головна мета – надання фінансової допомоги країнам Єврозони, що опинилися у борговій кризі. ESM фінансує реформи, спрямовані на фінансову стабільність та економічну стійкість, зокрема в Греції, Іспанії та Ірландії [38] (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5 – Основні антикризові механізми ЄС та їх характеристика

Назва інструменту	Рік створення	Основна мета	Джерела фінансування	Країни-отримувачі / цільові напрями
ESM (Європейський стабілізаційний механізм)	2012	Надання фінансової допомоги країнам Єврозони, що зазнають боргової кризи	Капіталізація державами-членами, облігації	Греція, Ірландія, Іспанія, Кіпр
NextGenerationEU	2020	Відновлення економіки після пандемії COVID-19; «зелена» і цифрова трансформація	Спільні боргові зобов'язання ЄС	Італія, Іспанія, Франція, Польща, ін.
REPowerEU	2022	Зменшення залежності від російських енергоносіїв, розвиток ВДЕ	Частково з фонду NextGenerationEU, національні бюджети	Енергетичні проекти у всіх країнах ЄС
Європейський фонд миру	2021	Фінансування оборонної допомоги третім країнам, зокрема Україні	Внески держав-членів	Україна, Грузія, Молдова, країни Африки

Джерело: [38].

Починаючи з фінансової кризи 2008 року, ЄС поступово розширював інструментарій колективної відповідальності – від фінансової стабілізації до стратегічної безпеки й енергетичної автономії. Особливе місце займає допомога

Україні як тест на ефективність зовнішньополітичної єдності та солідарності Союзу.

Іншою важливою ініціативою стала програма NextGenerationEU – тимчасовий інструмент відновлення, запроваджений у 2020 році для подолання наслідків пандемії COVID-19. Загальний обсяг фонду становить 806,9 млрд євро, з яких значна частина спрямовується на цифрову трансформацію, «зелену економіку» та стійкий розвиток [92]. Цей інструмент, на відміну від попередніх, був уперше профінансований шляхом спільного запозичення коштів на фінансових ринках під гарантії ЄС, що стало знаковим кроком у напрямі фінансової солідарності.

Криза енергопостачання, що загострилася після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, стала черговим викликом для ЄС. У відповідь Європейська комісія розробила план REPowerEU, спрямований на зменшення залежності від російських енергоносіїв, розвиток відновлюваних джерел енергії та енергозбереження. Держави-члени погодили заходи щодо зменшення споживання газу на 15%, створення стратегічних резервів, а також розвитку інфраструктури для LNG [92]. Така координація засвідчила посилення спільної енергетичної політики.

В умовах геополітичної нестабільності, викликаній агресією РФ, ЄС продемонстрував значну ступінь зовнішньополітичної єдності. Спільна позиція щодо санкційної політики, постачання зброї Україні через «Європейський фонд миру» та запровадження восьми пакетів санкцій – приклади зовнішньополітичної згуртованості [54]. Крім того, ЄС активізував співпрацю з НАТО, США та країнами Східного партнерства, зміцнюючи трансатлантичну єдність і стратегічну автономію.

Таким чином, Європейський Союз виступає ефективним антикризовим механізмом, здатним мобілізувати ресурси та узгоджені дії в екстремальних умовах. Водночас важливо не лише реагувати на кризи, а й зміцнювати інституційну стійкість, вдосконалювати системи раннього попередження та механізми швидкої координації, забезпечуючи рівномірний доступ до підтримки

серед усіх держав-членів. У цьому контексті доцільним є розширення повноважень ЄС у сфері енергетики та охорони здоров'я, а також поступовий перехід до спільного боргового фінансування довгострокових трансформацій.

Поглиблення інтеграційних процесів у межах Європейського Союзу дедалі частіше розглядається не лише як стратегічний курс розвитку, а як безальтернативна відповідь на зростання глобальної нестабільності. Світові економічні, енергетичні та безпекові виклики, зокрема війна в Україні, різко посилили усвідомлення необхідності спільної реакції з боку ЄС. У цьому контексті ідея «стратегічної автономії Євросоюзу», яка раніше сприймалася радше як концептуальний орієнтир, набула практичного змісту й стала елементом оперативної політики.

У сфері енергетики стратегічна автономія означає поступову відмову від зовнішньої залежності, особливо від російських енергоносіїв. Ключовим інструментом цього курсу стала ініціатива REPowerEU, спрямована на диверсифікацію джерел постачання, розвиток інфраструктури LNG, а також масове розгортання відновлюваних джерел енергії. У 2022-2023 рр. імпорт газу з Росії до ЄС скоротився більш ніж на 60% [92]. Водночас у короткостроковій перспективі зберігається вразливість окремих держав-членів, зокрема країн Центрально-Східної Європи, що потребує подальшого зміцнення внутрішньої енергетичної солідарності – шляхом модернізації мереж, спільного фінансування інфраструктури та ефективного застосування норм «Енергетичного союзу».

У цифровій сфері ЄС намагається зменшити залежність від технологічного імпорту та сформувати власну екосистему цифрових інновацій. Програма Digital Decade передбачає, що до 2030 року щонайменше 75% підприємств у ЄС використовуватимуть хмарні обчислення, великі дані та штучний інтелект [41]. Однією з проблем, яка стримує прогрес, залишається нерівномірність цифрового розвитку між країнами-членами, а також залежність від іноземних технологічних платформ. Для усунення цих бар'єрів слід розширити інвестиції в цифрову інфраструктуру, стандартизацію, розвиток локальних стартапів та зміцнити роль ЄС як регулятора – зокрема через реалізацію Digital Markets Act і Digital

Services Act.

Військовий аспект стратегічної автономії набув особливої актуальності у зв'язку з повномасштабною агресією Росії проти України. Реакцією ЄС стало створення «Європейського фонду миру», а також ухвалення «Стратегічного компаса» (2022 рік), що передбачає формування спільних сил швидкого реагування. Утім, на практиці безпекова автономія ЄС залишається обмеженою – як через залежність від НАТО, так і через відсутність політичного консенсусу щодо формування «європейської армії». Одним з напрямів вирішення цього протиріччя може бути подальша інтеграція оборонного виробництва, спільні закупівлі озброєнь та розвиток програм подвійного призначення у межах PESCO («Постійне структуроване співробітництво»).

Паралельно ЄС зміцнює внутрішню згуртованість, яка є передумовою для ефективної зовнішньої реакції. Фінансова допомога менш розвиненим регіонам (через «Когезійний фонд», «Фонд справедливого переходу») сприяє пом'якшенню соціально-економічних диспропорцій, зменшуючи ризики дезінтеграції. Проте, з огляду на нові виклики, необхідне глибше перепроєктування політики згуртованості – із врахуванням трансформаційного потенціалу цифрової та зеленої економіки, а також потреб регіонів, що приймають значну кількість українських біженців. На інституційному рівні, кризи останнього десятиліття стимулювали обговорення модернізації моделі управління ЄС. Проблеми з прийняттям рішень за принципом одностайності в зовнішній політиці та опір розширенню змушують шукати альтернативні формати: розширення голосування кваліфікованою більшістю, створення «інтеграційного ядра» або моделі багаторівневої Європи. Запровадження більш гнучких механізмів інтеграції може сприяти як збереженню єдності, так і залученню нових членів, зокрема України, до політичних і економічних структур ЄС ще до повного членства (таблиця 3.6).

Таким чином, зовнішні виклики не лише тестують на міцність європейський інтеграційний проєкт, а й стають каталізатором його глибшої трансформації.

Таблиця 3.6 – Основні напрями стратегічного зміцнення ЄС у відповідь на зовнішні кризи

Сфера	Стратегічна ініціатива / інструмент	Ключові досягнення / проблеми	Перспективи / рекомендації
Енергетика	REPowerEU, Енергетичний союз	Зменшено залежність від російського газу; розвиток LNG	Поглибити енергетичну солідарність, інвестувати в інфраструктуру
Цифрова автономія	Digital Decade, Digital Markets Act	Запущено цифрові реформи; розрив між країнами зберігається	Гармонізувати цифрові стандарти, підтримати локальні стартапи
Оборона та безпека	Стратегічний компас, Європейський фонд миру	Формуються сили реагування; обмежена автономність	Розвивати спільне оборонне виробництво та закупівлі
Соціальна згуртованість	Когезійна політика, Фонд справедливого переходу	Підтримка менш розвинених регіонів, регіонів-бенефіціарів	Враховувати нові виклики: біженці, цифровий і зелений перехід
Інституційна реформа	Обговорення багаторівневої інтеграції, відмова від одностайності	Блокування рішень у зовнішній політиці	Поступове запровадження кваліфікованої більшості, інклюзивних форматів

Джерело: [61].

Результативність відповіді на ці виклики залежить від здатності ЄС поєднати стратегічне бачення з оперативною ефективністю, наднаціональну єдність – з міжурядовою легітимністю, а солідарність – з інноваційністю.

У XXI столітті європейська інтеграція вступила в нову фазу, обумовлену як внутрішніми викликами, так і зовнішніми загрозами. З одного боку, Європейський Союз стикається з необхідністю поглиблення координації між державами-членами, з іншого – мусить реагувати на зміну геополітичного контексту, зокрема внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну. У цьому контексті окреслюються три стратегічні напрями розвитку інтеграції: подальше розширення, зростання міжнародної ролі ЄС та пошук нового балансу між інтеграцією та суверенітетом.

Питання подальшого розширення ЄС набуло нової актуальності. Серед країн-кандидатів основну увагу зосереджено на Західних Балканах, Україні та Молдові. Європейська рада у грудні 2023 року офіційно ухвалила рішення про початок переговорів з Україною та Молдовою, що стало історичним кроком на тлі російської агресії та зміцнення проєвропейського курсу в цих країнах [112].

Західні Балкани (Албанія, Північна Македонія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина та Косово) вже понад десятиліття перебувають у статусі потенційних членів.

Проте процес їхньої інтеграції загальмувався через внутрішні реформи, недостатній прогрес у дотриманні прав людини та повільну гармонізацію із законодавством ЄС [110]. У випадку України та Молдови ключовими викликами залишаються забезпечення верховенства права, боротьба з корупцією та адаптація внутрішнього ринку.

ЄС, у свою чергу, мусить реформувати власні інституції, щоби бути спроможним інтегрувати нових членів без шкоди для функціональності. Серед можливих змін розглядаються скорочення необхідності одностайності в ухваленні рішень, а також перехід до диференційованої інтеграції за принципом «ядра» та «кола партнерів».

Європейський Союз дедалі більше позиціонує себе як самостійний геополітичний актор. Війна в Україні стала каталізатором для перегляду зовнішньої політики ЄС у бік більшої стратегічної чіткості та проактивності. Зокрема, ЄС активно підтримує Київ через Європейський фонд миру, Місію військової допомоги (EUMAM Ukraine), санкційну політику проти РФ та гуманітарну допомогу [52].

Також зростає роль ЄС у відносинах із Глобальним Півднем – країнами Африки, Латинської Америки та Азії, де Європейський Союз намагається утвердитися як стабілізаційний фактор.

В умовах загострення конкуренції з США та Китаєм важливою стала стратегія відкритої стратегічної автономії, що передбачає зменшення критичної залежності в сферах енергетики, медицини, мікроелектроніки та цифрових

технологій [101].

Поглиблення інтеграції вимагає з боку держав-членів делегування частини своїх повноважень на наднаціональний рівень. Проте це супроводжується політичними дискусіями, особливо в державах із потужними націоналістичними чи євроскептичними рухами. Деякі уряди висловлюють занепокоєння щодо втрати контролю над фінансовою, міграційною або оборонною політикою.

Для подолання цих протиріч важливо забезпечити прозору комунікацію між інституціями ЄС та національними урядами, посилити роль національних парламентів у контролі за рішеннями Євросоюзу, а також розширити практику гнучкої інтеграції – коли окремі країни мають право не брати участі в деяких політиках за згодою сторін.

Особливо актуальним є забезпечення рівноправної участі нових членів ЄС у процесі ухвалення рішень. Це передбачає реформування принципу однаковості, який дедалі частіше використовується як інструмент блокування важливих зовнішньополітичних рішень (таблиця 3.7).

Таблиця 3.7 – Нові вектори та виклики європейської інтеграції

Напрямок розвитку	Ключові ініціативи	Країни-учасниці / об'єкти інтеграції	Основні виклики	Потенційні рішення
Розширення ЄС	Початок переговорів щодо вступу	Україна, Молдова, Західні Балкани	Інституційна готовність ЄС, реформи в країнах-кандидатах	Інституційна реформа ЄС, диференційована інтеграція
Геополітичне посилення	Санкційна політика, військова та гуманітарна допомога, дипломатичне посередництво	Україна, країни Глобального Півдня	Внутрішня єдність ЄС, зовнішній тиск РФ та КНР	Координація зовнішньої політики, стратегічна автономія
Збереження балансу інтеграції	Реформа голосування, зміцнення ролі парламентів, гнучка інтеграція	Всі держави-члени	Побоювання втрати суверенітету, зростання євроскептицизму	Комунікація з громадянами, прозорість, механізми «гнучкої участі»

Джерело: [101].

Для ефективного реагування на виклики, пов'язані з розширенням, посиленням глобальної ролі та збереженням національного суверенітету, необхідне стратегічне оновлення структури ЄС та його політичної архітектури.

Отже, нові вектори європейської інтеграції окреслюють багаторівневу трансформацію ЄС: від розширення географічних кордонів до якісного оновлення інституцій та ролі на міжнародній арені. У цьому контексті розширення на Схід, зокрема інтеграція України, має не лише символічне значення, а й стратегічне – як відповідь на агресивні виклики безпеці та необхідність утвердження європейських цінностей у новому регіональному порядку.

Таким чином, Європейський Союз продемонстрував як вразливість, так і здатність до адаптації в умовах глобальних економічних і політичних криз. Фінансова криза 2008 року, пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні стали серйозними викликами для єдності, стабільності та функціонування ЄС. Особливо війна РФ проти України спричинила глибокі геоекономічні зрушення, прискорила перегляд стратегічних пріоритетів Союзу та актуалізувала необхідність розширення.

У відповідь на кризи ЄС мобілізував антикризові інструменти (ESM, NextGenerationEU), активізував енергетичну та зовнішню політику, створив механізми фінансової підтримки та солідарності. Водночас це виявило потребу у вдосконаленні координації дій між державами-членами, підвищенні прозорості механізмів реагування та зміцненні стійкості спільного ринку.

Поступово ЄС рухається до формування стратегічної автономії в енергетиці, цифровій сфері та безпеці. Зміцнення політики згуртованості та гнучке реформування інституційної моделі можуть посилити здатність Союзу ефективно діяти у кризових умовах. Водночас зростає потреба в балансуванні між глибшою інтеграцією та збереженням національного суверенітету країн членів.

Подальше розширення ЄС, зокрема із залученням України, Молдови та країн Західних Балкан, має супроводжуватися внутрішньою реформою, яка

забезпечить інституційну та політичну готовність Союзу до прийняття нових членів. Пріоритетами повинні стати прозорість процедур, диференційована інтеграція, стратегічне лідерство та активна зовнішня політика в умовах глобальної нестабільності.

Висновки до розділу 3

Розгляд проблем і перспектив європейських інтеграційних процесів у контексті сучасних викликів дозволяє зробити низку узагальнень і сформулювати практично орієнтовані рекомендації щодо подальшої інтеграції України в ЄС, а також розвитку самого Європейського Союзу в умовах глобальної нестабільності. Аналіз показав, що євроінтеграція України – це не лише стратегічний вибір, але й багатовимірний процес, який охоплює політичні, економічні, соціальні та безпекові виміри. Наявний статус кандидата, підтримка з боку ключових партнерів та поступове виконання зобов'язань, зокрема в межах Угоди про асоціацію, створюють основу для руху до повноправного членства.

Поряд із цим, внутрішні виклики, як-от потреба в реформах судової влади, боротьбі з корупцією та соціально-економічна нерівність, залишаються серйозною перешкодою. Зовнішні загрози, особливо російська агресія, значною мірою формують безпековий порядок денний України та ЄС, змушуючи обидві сторони переглядати свої підходи до стратегічного партнерства та регіональної стабільності.

Європейський Союз, зі свого боку, продемонстрував прагнення до трансформації та адаптації у відповідь на глобальні кризи – як внутрішні (фінансова криза, COVID-19), так і зовнішні (війна в Україні). Мобілізація антикризових механізмів, посилення енергетичної політики та спроби досягти стратегічної автономії свідчать про намір ЄС не лише зміцнити внутрішню стійкість, а й відігравати активнішу роль на міжнародній арені. Проте ця

трансформація також висвітлила потребу в оновленні інституційної структури, забезпеченні прозорості процедур та узгодженості рішень між державами-членами.

У цьому контексті євроінтеграція України має не лише внутрішній, а й зовнішній – глобальний – вимір. Розширення ЄС за рахунок України означає не тільки зміну геополітичного балансу в Європі, але й посилення економічного потенціалу Союзу через включення нових ринків, ресурсів та людського капіталу. Це впливає на глобальні торговельні ланцюги, інвестиційну привабливість регіону, цифрову та енергетичну безпеку, а також на розбудову нової архітектури міжнародних економічних відносин. Відтак, українська євроінтеграція може стати одним із чинників оновлення глобальної ролі ЄС як цілісного політико-економічного центру.

Аналіз проблем і перспектив європейських інтеграційних процесів у контексті сучасних викликів дозволяє сформулювати низку практичних рекомендацій, що сприятимуть ефективнішому руху України до повноправного членства в ЄС та посиленню інтеграційних механізмів Союзу. Зокрема, рекомендуємо:

1. Розвивати в Україні інтегровану модель управління євроінтеграційними реформами з акцентом на незалежність судової влади, ефективну боротьбу з корупцією та імплементацію європейських правових норм.
2. Посилити співпрацю з інституціями ЄС та міжнародними партнерами через активізацію дипломатичних каналів, участь у безпекових ініціативах, енергетичних та цифрових програмах.
3. Розширити внутрішні програми адаптації до стандартів ЄС у сферах екології, інфраструктури, освіти і ринку праці для мінімізації соціальних ризиків і регіональних диспропорцій.
4. Підтримати реформування інституцій ЄС із метою підвищення прозорості прийняття рішень і гнучкості інтеграційних процесів, що сприятиме ефективнішому реагуванню на виклики і успішному приєднанню нових членів, зокрема України.

Таким чином, поглиблення співпраці між Україною та ЄС є необхідним та взаємовигідним кроком, що вимагає скоординованих зусиль, стратегічного бачення та політичної волі обох сторін. У ширшому контексті це сприятиме не лише посиленню внутрішньої стійкості Європи, але й формуванню нового формату глобального економічного порядку, де ЄС, разом з Україною, зможе зміцнити свої позиції як впливового та відповідального гравця.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Дослідження європейської інтеграції в контексті її історичного формування, теоретичних засад, інституційного розвитку та сучасних викликів дозволяє зробити низку комплексних *висновків* про сутність, динаміку й значення цього процесу для Європи та світу.

По-перше, витоки європейської інтеграції мають глибокий історичний, політичний та інтелектуальний характер. Вони стали відповіддю на безпрецедентні руйнації й гуманітарні виклики після Другої світової війни. Політична нестабільність, економічна деградація та соціальні втрати змусили країни Західної Європи шукати нові формати міждержавної взаємодії, що гарантували б стабільність і відновлення. Започатковані тоді моделі співпраці – як економічні, так і культурно-інституційні – стали підґрунтям сучасного Європейського Союзу.

По-друге, розвиток європейської інтеграції неможливо зрозуміти без урахування багатовекторного теоретичного дискурсу. Неофункціоналізм, міжурядовий підхід, федералізм, багаторівневе управління – кожна з концепцій дала своє пояснення механізмам інтеграції, проте жодна не є вичерпною. Сучасні підходи до аналізу (зокрема, теорія європеїзації чи постнаціональний порядок) враховують нові виклики – кліматичні, демографічні, безпекові – однак усе ще обмежені в прогнозуванні кризових явищ та реакцій на них. Теоретичне осмислення інтеграції вимагає постійної адаптації.

Третій ключовий висновок стосується розширення ЄС. Цей процес є не просто геополітичним, а й ціннісно-політичним – з орієнтацією на демократизацію, ринкову економіку, верховенство права та права людини. Прийом нових держав супроводжується як геостратегічними перевагами, так і внутрішніми ризиками – зростанням асиметрій, навантаженням на інституції, політичними суперечностями. Розширення стимулює ЄС до структурної модернізації та поглиблення внутрішньої інтеграції.

Четвертий висновок полягає в тому, що економічна інтеграція – один із найуспішніших аспектів функціонування ЄС. Єдиний ринок, спільна валюта, інструменти монетарної політики через ЄЦБ створили передумови для стійкого розвитку. У глобальному контексті це перетворило Європейський Союз на одного з ключових регуляторів світової економіки, здатного формувати стандарти торгівлі, екологічного регулювання, цифрової безпеки. Разом з тим, виклики останніх років – зокрема, пандемія COVID-19, енергетична криза, війна Росії проти України – змусили ЄС шукати нові формати солідарності, запроваджувати інноваційні фонди (наприклад, NextGenerationEU) та переглядати пріоритети в бік цифровізації, «зеленої» трансформації, стратегічної автономії.

Нарешті, аналіз перспектив України в контексті європейської інтеграції засвідчив наявність об'єктивної взаємної зацікавленості у зближенні. Україна поступово наближається до стандартів ЄС, виконує зобов'язання в межах Угоди про асоціацію, отримала статус кандидата й веде діалог щодо майбутнього членства. Проте внутрішні виклики – як-от боротьба з корупцією, судова реформа, нерівність регіонального розвитку – вимагають більш системного вирішення. Також суттєвим чинником є продовження збройної агресії Росії, що формує нову архітектуру безпеки для Європи загалом. У цьому контексті інтеграція України в ЄС має не лише національне, а й геоекономічне значення – вона здатна зміцнити східний фланг ЄС, сприяти економічному відновленню регіону та забезпечити довготривалу стабільність у Європі.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати комплекс *рекомендацій*, які сприятимуть подальшому розвитку європейської інтеграції та успішному розширенню ЄС, а також прискоренню інтеграційного процесу України:

1. Поглибити диференційований підхід до країн-кандидатів з урахуванням їхніх особливостей, водночас забезпечити прозорість і передбачуваність процесу вступу.
2. Посилити інституційну і фінансову підтримку для країн-кандидатів

з метою прискорення адаптації до прав і обов'язків членів ЄС.

3. Прискорити в Україні реформи у сферах верховенства права, антикорупційної політики та модернізації державного управління.

4. Поглибити інтеграцію України у ключові сектори ЄС — енергетику, цифрову економіку, екологію, транспортну інфраструктуру.

5. Посилити інституційну спроможність на регіональному рівні та активізувати комунікацію про переваги євроінтеграції серед громадян для формування суспільного консенсусу.

6. Сприяти реформуванню інституцій ЄС з метою забезпечення гнучкості рішень, підвищення прозорості процедур і готовності до розширення.

7. Забезпечити взаємозв'язок між інтеграційною політикою ЄС і глобальною економікою, у тому числі через підтримку торговельних зв'язків, зміцнення ланцюгів постачання, а також розвиток партнерств з країнами-партнерами за межами Європи.

Загалом, європейська інтеграція залишається одним із найбільш успішних сучасних політичних проєктів, реалізація якого залежить від поєднання прагматичних інтересів, спільних цінностей та стратегічного бачення. У сучасному глобалізованому світі вона має не лише регіональний, але й глобальний вплив, сприяючи економічній стабільності, поширенню правових стандартів, захисту демократії та формуванню багатополлярної, але керованої системи міжнародних відносин.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бараннік В. О. Стратегія енергетичної безпеки ЄС, як відповідь на сучасні гібридні загрози: висновки для України. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2018-02/energ_bezp-988e2.pdf (дата звернення: 04.04.2025).
2. Борисова О., Руднік Д. Теоретичні засади та моделі європейської інтеграції. *Грані*. 2024. №27 (5). С.105–112.
3. Вонсович С. Г. Концепт «євроінтеграція»: історико-політологічний дискурс. *Політикус*. 2022. №4-2. С.345–39. URL: http://politicus.od.ua/spec_2022/5.pdf (дата звернення: 04.04.2025).
4. Геополітичні наслідки II світової війни. УРСР в системі міжнародних відносин. URL: <https://studfile.net/preview/5015702/page:11/> (дата звернення: 04.04.2025).
5. Гіперінфляція. *Wikipedia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гіперінфляція> (дата звернення: 04.04.2025).
6. Гнатюк М., Чорногор Я. Зародження ідей об'єднання Європи. *Віче*. 2010. № 20. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2239/> (дата звернення: 04.05.2025).
7. Депортація народів у СРСР. *Wikipedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Депортація_народів_у_СРСР (дата звернення: 04.05.2025).
8. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. К. : Наш Формат. 2020. 928 с.
9. Єрмоленко В. Десять тез про Центрально-Східну Європу. *Infopost*. 11 жовтня 2024 р. URL: <https://infopost.media/desyat-tez-pro-czentralno-shidnu-yevropu/> (дата звернення: 04.05.2025).
10. Інтеграція України до ЄС: етапи та стратегія. *Реформа Державного Управління*. 28 жовтня 2022. URL: <https://par.in.ua/information/publications/166> (дата звернення: 04.05.2025).

11. Карпюк О. Європа після Другої світової здавалася сповненою нещаст'я і порожнечі. *Історична Правда*. 28 січня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/reviews/2021/01/28/158899/> (дата звернення: 04.05.2025).
12. Котубей-Геруцька О. Як відбувалася денацифікація Німеччини після Другої світової. *Суспільне Культура*. 5 березня 2024 р. URL: <https://suspilne.media/culture/692762-konctabori-u-kino-perepohovanna-zakatovanih-provina-ak-vidbuvalasa-denacifikacia-nimeccini-pisla-drugoi-svitovoi/> (дата звернення: 04.05.2025).
13. Куденгове-Калергі Р. Пан-Європа. Київ: Основи, 2001. 240 с.
14. Кузьменко Ю. Навіщо світу ЮНЕСКО? Про історію, функції, конкретні дії організації та позицію щодо України. *Суспільне Культура*. 7 серпня 2023 р. URL: <https://suspilne.media/culture/545491-naviso-svitu-unesko-pro-istoriu-funkcii-konkretni-dii-organizacii-ta-poziciu-sodo-ukraini-eksplejner/> (дата звернення: 04.05.2025).
15. Ливч Д., Шаїпова Ю. Копенгагенські критерії: як визначити наближення України до членства в ЄС. *Європейська Правда*. 31 січня 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/01/31/7155001/> (дата звернення: 04.05.2025).
16. Малюхов О. С. Роль міжнародних організацій у наданні гуманітарної допомоги. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 7(25). С.261–270. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/13042/13104> (дата звернення: 04.05.2025).
17. Охріменко Я. Як Захід долав кризу робочої сили після Другої світової: уроки для України. *Центр економічної стратегії*. 14 вересня 2023. URL: <https://ces.org.ua/lessons-how-the-west-overcame-the-labor-crisis/> (дата звернення: 04.05.2025).
18. Пивоваров С., Коберник К. Американський план Маршалла допоміг Західній Європі оговтатись від війни й протистояти комуністам. *Бабель*. 27 лютого 2025. URL: [https://babel.ua/texts/105633-76-rokiv-tomu-plan-marshalla-dopomig-](https://babel.ua/texts/105633-76-rokiv-tomu-plan-marshalla-dopomig)

- zahidniy-yevropi-ogovtatis-vid-viyni-y-protistoyati-komunistam-skilki-za-ce-zaplatili-y-otrimali-shtati-rahuyemo-chuzhi-groshi (дата звернення: 04.05.2025).
19. План Маршалла – класика та еталон відновлення. *Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України*. 6 серпня 2024. URL: <https://restoration.gov.ua/press/news/70940.html> (дата звернення: 04.05.2025).
 20. Протасевич М. О., Пожар А. А. Теорії та концепції європейської інтеграції. *Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 10 квітня, 2025 року). Полтава, 2025. С.634–636.
 21. Процюк І. В., Бойчук Д. С. Від соціальної держави до європейської соціальної моделі: еволюція підходів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2023/11.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
 22. Розвиток інтеграційних процесів в Європі після Другої світової війни і передумови створення Європейських Співтовариств. URL: <https://studies.in.ua/idpzk-shporu/3773-rozvitok-ntegracynih-procesv-v-yevrop-pslya-drugoyi-svtovoyi-vyni.html> (дата звернення: 04.05.2025).
 23. Толстов С. В. Історичні витоки та трансформаційні процеси доби «Холодної війни» в Європі (1947-1975 рр.). *Інститут всесвітньої історії НАН України*. К.: 2023. 348с. URL: <https://ivinas.gov.ua/images/978-617-14-0223-2.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).
 24. Формування концепції соціальної держави в середині XX ст., криза 70-х рр. та її подолання. *Букліб*. URL: <https://buklib.net/books/35840/> (дата звернення: 04.05.2025).
 25. Чернишов П. Чому План Маршалла спрацював у післявоєнній Європі. Уроки для України. *Forbes*. 11 квітня 2022. URL: <https://forbes.ua/inside/pochemu-plan-marshalla-srabotal-v-postvoennoy-evrope-uroki-dlya-ukrainy-11042022-5382> (дата звернення: 04.05.2025).
 26. Черчилль хотів створити «Сполучені Штати Європи». *GAZETA.UA*. 19 вересня 2020. URL: https://gazeta.ua/articles/world-life/_cerchill-hotiv-stvoriti-spolucheni-stati-evropi/985054 (дата звернення: 04.05.2025).

- 27.Що сталося з Німеччиною після Другої світової війни. *UKR.NET*. 9 травня 2025.
URL: <https://www.ukr.net/news/details/world/104404918.html> (дата звернення: 04.05.2025).
- 28.Як євроінтеграція України сприяє появі стартапів. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. *Європейська Правда*. 30 червня 2020.
URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/06/30/7111526/> (дата звернення: 04.05.2025).
- 29.1973 enlargement of the European Communities. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/1973_enlargement_of_the_European_Communities (дата звернення: 04.05.2025).
- 30.1979 European Parliament election. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/1979_European_Parliament_election (дата звернення: 04.05.2025).
- 31.20th anniversary of the euro. *European Central Bank*. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2019/html/ecb.sp190115.en.html> (дата звернення: 04.05.2025).
- 32.Adoption of the EU's annual budget. *European Council*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-annual-budget/2020-budget/> (дата звернення: 04.05.2025).
- 33.Anti-Corruption on Hold. Ukraine in the Corruption Perceptions Index – 2024. *Transparency International*. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/en/> (дата звернення: 04.05.2025).
- 34.Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. *European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A22014A0529%2801%29> (дата звернення: 04.05.2025).
- 35.Available budget of Cohesion Policy 2021-2027. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/available-budget_en (дата звернення: 04.05.2025).

36. Bond I., Besch S. Europe after Brexit Unleashed or undone? 2016. URL: https://www.cer.org.uk/sites/default/files/pb_euafterBrexit_15april16.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
37. Brexit. *The London school of economics and political science*. URL: https://cep.lse.ac.uk/_new/OUR-WORK/Trade/brexit/ (дата звернення: 04.05.2025).
38. Cato M. Building resilience through policy: The role of social safety nets. *European Stability Mechanism*. 13 June 2025. URL: <https://www.esm.europa.eu/blog/building-resilience-through-policy-role-social-safety-nets> (дата звернення: 04.05.2025).
39. Cazaubon N. EU enlargement – a geopolitical necessity and opportunity. *The European Security and Defence Union*. 22. April 2025. URL: <https://magazine-the-european.com/2025/04/22/eu-enlargement-a-geopolitical-necessity-and-opportunity/> (дата звернення: 04.05.2025).
40. Commission adopts 2023 Enlargement package. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5633 (дата звернення: 04.05.2025).
41. Communication from the Commission to the European Parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. *European Commission*. 9 March 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0118> (дата звернення: 04.05.2025).
42. Cost-benefit analysis: opportunities for the EU from Ukraine's accession. *Ukrainian Prism*. URL: <https://prismua.org/en/english-cost-benefit-analysis-opportunities-for-the-eu-from-ukraines-accession/> (дата звернення: 04.05.2025).
43. Darvas Z., Dabrowski M. Ukraine's path to European Union membership and its long-term implications. *BRUEGEL*. 07 March 2024. URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/ukraines-path-european-union-membership-and-its-long-term-implications> (дата звернення: 04.05.2025).
44. Decision-making during weekly meetings. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/decision-making-process-commission/decision-making-during-weekly-meetings_en (дата звернення: 04.05.2025).

45. Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Cohesion Policy 2021–2027. Brussels. 2021.
46. Directorate-General for Trade & Economic Security. *European Commission*. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/index_en (дата звернення: 04.05.2025).
47. ECB, ESCB and the Eurosystem. *European Central Bank*. URL: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/escb/html/index.en.html> (дата звернення: 04.05.2025).
48. Emerson M., Aydin S., Noutcheva G., Tocci N. Just what is this “absorption capacity” of the European Union? *CEPS Policy Brief*. 2006. №113. URL: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/just-what-absorption-capacity-european-union/> (дата звернення: 04.05.2025).
49. Emerson M., Blockmans S. A Redynamised EU Enlargement Process, but Hovering Between Accession and the Alternatives. *Stockholm Centre for Eastern European Studies*. 2025. URL: <https://sceeus.se/en/publications/a-redynamised-eu-enlargement-process-but-hovering-between-accession-and-the-alternatives/> (дата звернення: 04.05.2025).
50. Enlargement and Eastern Neighbourhood. Türkiye Report 2023. *European Commission*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/turkiye-report-2023_en (дата звернення: 04.05.2025).
51. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press, 1990. (дата звернення: 04.05.2025).
52. EU assistance to Ukraine. April 2024. *European Union External Action*. URL: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/EU%20Assistance%20to%20Ukraine%202024.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).
53. EU Enlargement - statistics & facts. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/topics/11248/eu-enlargement/#statisticChapter> (дата звернення: 04.05.2025).
54. EU response to Russia’s war of aggression against Ukraine. *European Council*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-russia-military-aggression-against-ukraine-archive/> (дата звернення: 04.05.2025).

55. EU steps up support for Ukraine's energy security and paves the way for full market integration. 25 February 2025. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/eu-steps-up-support-for-ukraines-energy-security-and-paves-the-way-for-full-market-integration/> (дата звернення: 04.05.2025).
56. EU strategic autonomy 2013-2023. EU Strategic Autonomy Monitor. *European Parliament*. 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733589/EPRS_BRI\(2022\)733589_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733589/EPRS_BRI(2022)733589_EN.pdf) (дата звернення: 04.05.2025).
57. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en (дата звернення: 04.05.2025).
58. European Council. UK leaves the European Union. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887> (дата звернення: 04.05.2025).
59. European Economic Community. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/European_Economic_Community (дата звернення: 04.05.2025).
60. European Economy Statistical Annex. European Commission. Spring 2003. URL: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication1406_en.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
61. EU's Strategic Compass for Security and Defence: council and EU institutions. *European Council*. URL: https://consilium-europa.libguides.com/strategic-compass/Council_EUinstitutions (дата звернення: 04.05.2025).
62. EU-Türkiye relations: between cooperation and tensions. *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20170426STO72401/eu-turkiye-relations-between-cooperation-and-tensions> (дата звернення: 04.05.2025).
63. EU-Ukraine Association Agreement. *European Union External Action*. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/071215_eu-ukraine_association_agreement.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
64. Free movement of workers. *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/41/free-movement-of-workers>

(дата звернення: 04.05.2025).

- 65.GDP per capita in PPS. *Eurostat*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/table (дата звернення: 04.05.2025).
- 66.GDP per capita in PPS. *Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00114/default/bar?lang=en> (дата звернення: 04.05.2025).
- 67.Grabbe H. The Constellations of Europe: How Enlargement Will Transform the EU. *CER*. 2004. URL: <https://www.cer.eu/publications/archive/policy-brief/2004/constellations-europe> (дата звернення: 04.05.2025).
- 68.Grauwe P. Economics of Monetary Union. Oxford University Press. 2022. 316 p.
- 69.Gross domestic product (GDP) and main components per capita. *Eurostat*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/NAMA_10_PC (дата звернення: 04.05.2025).
- 70.Haas E. The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950–1957. Stanford University Press. 1958. 411 p.
- 71.Habermas J. The Postnational Constellation: Political Essays. Cambridge: Polity Press. 2001. 323 p.
72. Heineman E. Total Mobilization: World War II and the Political Economy of Germany. Berghahn Books. 2020. 400 p.
- 73.History of the EU. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu_en (дата звернення: 04.05.2025).
- 74.Hoffmann S. Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe. *Daedalus*. 1966. №95(3). P.862–915.
- 75.Hooghe L., Marks G. Multi-Level Governance and European Integration. Rowman & Littlefield. 2001. 301 p.
- 76.Horizon Europe Office in Ukraine. *Horizon Europe*. URL: <https://horizon-europe.org.ua/en/heo-in-ua/> (дата звернення: 04.05.2025).
- 77.Jones, E., Kelemen, D., Meunier, S. Failing Forward? The Euro Crisis and the Incomplete Nature of European Integration. *Comparative Political Studies*. 2016. № 9 (7). URL: https://www.researchgate.net/publication/287336118_Failing_

- Forward_The_Euro_Crisis_and_the_Incomplete_Nature_of_European_Integration (дата звернення: 04.05.2025).
78. Leuffen D., Rittberger B. *Differentiated Integration: Explaining Variation in the European Union*. Palgrave MacMillan. 2012. URL: <https://www.amazon.com/Differentiated-Integration-Explaining-Variation-European/dp/0230246443> (дата звернення: 04.05.2025).
 79. Limits and opportunities of current enlargement policies for the Eastern candidates. *Trans-European Policy Study Association*. 24 May 2024. URL: <https://tepsa.eu/analysis/limits-and-opportunities-of-current-enlargement-policies-for-the-eastern-candidates/> (дата звернення: 04.05.2025).
 80. Lomaka V. Europeanisation and Its Impact on Candidate Countries for EU Membership: A View from Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 15 May 2023. URL: <https://ajee-journal.com/europeanisation-and-its-impact-on-candidate-countries-for-eu-membership-a-view-from-ukraine> (дата звернення: 04.05.2025).
 81. Matuszak S. A key partner. Ukraine–EU trade in 2023. *Center for Eastern Studies*. 4 March 2024. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-03-04/a-key-partner-ukraine-eu-trade-2023> (дата звернення: 04.05.2025).
 82. Moravcsik A. Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*. 1993. Vol. 31(4). P.473–524.
 83. Moravcsik A. *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press. 1998. 269 p.
 84. Ortoli A. *European Economic Community: history and enlargement*. Eurostat. 2019. 311 p.
 85. Pisani-Ferry J. *The Euro Crisis and Its Aftermath*. Oxford University Press. 2014. 224 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-euro-crisis-and-its-aftermath-9780199993338> (дата звернення: 04.05.2025).
 86. Potential enlargement of the European Union. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Potential_enlargement_of_the_European_Union (дата звернення: 04.05.2025).

87. Prospects for Ukraine's accession to the European Union. *Eastern Europe Studies Centre*. 2022. URL: <https://www.gssc.lt/wp-content/uploads/2022/10/eesc-review-prospects-for-ukraines-accession-to-the-eu.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).
88. Radaelli C. The Europeanization of Public Policy. The Politics of Europeanization. 2003. 306 p.
89. Recovery plan for Europe. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/recovery-plan-europe_en (дата звернення: 04.05.2025).
90. Relations with Ukraine. *NATO*. 11 March 2025. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm (дата звернення: 04.05.2025).
91. Report on progress in Bulgaria and Romania. *European Commission*. 2007. URL: https://commission.europa.eu/document/85d4ecb4-8e5c-4d6e-9275-e760961ebdc5_en (дата звернення: 04.05.2025).
92. REPowerEU. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/topics/energy/repowereu_en (дата звернення: 04.05.2025).
93. Russian Influence in Europe. *European Council on Foreign Relations*. URL: <https://ecfr.eu/> (дата звернення: 04.05.2025).
94. Saurugger S. Theoretical Approaches to European Integration. 2014. Red Globe Press. 304 p.
95. Schimmelfennig F. European Integration (Theory). Oxford Research Encyclopedia of Politics. 2016. 964 p.
96. Schuman Declaration May 1950. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en (дата звернення: 04.05.2025).
97. Shipman T. All Out War: The Full Story of How Brexit Sank Britain's Political Class. HarperCollins. 2016. 429 p.
98. Standard Eurobarometer 93 - 2020. *European Union*. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2262> (дата звернення: 04.05.2025).
99. Statistical data on the EU's economic relations with its main trading partners. European Commission. URL: <https://policy.trade.ec.europa.eu/analysis-and-assessment/>

- statistics_en (дата звернення: 04.05.2025).
100. Statistics relating to enlargement of the European Union. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Statistics_relating_to_enlargement_of_the_European_Union (дата звернення: 04.05.2025).
 101. Strategic Autonomy and European Economic and Research Security. *European Commission*. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-research-and-innovation/europe-world/international-cooperation/strategic-autonomy-and-european-economic-and-research-security_en (дата звернення: 04.05.2025).
 102. Szolucha A. The EU and «Enlargement Fatigue»: Why Has the European Union Not Been Able to Counter «Enlargement Fatigue»? *Journal Of Contemporary European Research*. 2010. vol.6. №1. URL: <https://www.jcer.net/index.php/jcer/article/view/124> (дата звернення: 04.05.2025).
 103. Temporary protection for persons fleeing Ukraine - monthly statistics. *Eurostat*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics (дата звернення: 04.05.2025).
 104. The Diplomatic Service of the European Union. *European Union External Action*. URL: https://www.eeas.europa.eu/_en (дата звернення: 04.05.2025).
 105. The euro. *European Commission*. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/euro_en (дата звернення: 04.05.2025).
 106. The new EU fiscal governance framework. *European Parliament*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_IDA\(2024\)760231](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_IDA(2024)760231) (дата звернення: 04.05.2025).
 107. The World Bank In Ukraine. *World Bank Group*. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine> (дата звернення: 04.05.2025).
 108. Towards a reform of the economic governance framework. *European Council*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/reform/> (дата звернення: 04.05.2025).
 109. Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union. *European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

- content/EN/TXT/?uri=legisum:1403_3 (дата звернення: 04.05.2025).
110. Ukraine 2023 Enlargement Package Factsheet. *European Commission*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-2023-enlargement-package-factsheet_en
 111. Ukraine 2023 Report. *European Commission*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
 112. Ukraine and Moldova: EU enlargement perspective. *European Council*. Brussels. 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu> (дата звернення: 04.05.2025).
 113. Ukraine Can Strengthen European Strategic Autonomy, Says Yuliia Svyrydenko. *Ministry of Economy of Ukraine*. 13 November 2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/7d36947a-934b-4b7e-ba6f-8d252ea6f167?lang=en-GB&title=UkraineCanStrengthenEuropeanStrategicAutonomy-SaysYuliiaSvyrydenko> (дата звернення: 04.05.2025).
 114. Ukraine Report 2024. *European Commission*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en (дата звернення: 04.05.2025).
 115. Ukraine. *European Commission*. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en (дата звернення: 04.05.2025).
 116. Ukraine. *IMF*. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR> (дата звернення: 04.05.2025).
 117. Ukraine's European integration: current state, challenges, prospects. *Razumkov centre*. 2025. URL: https://razumkov.org.ua/images/2025/05/2025-European_integration-ENGL.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
 118. Ukraine–European Union relations. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ukraine%E2%80%93European_Union_relations (дата звернення: 04.05.2025).
 119. Vink M., Graziano P., eds. *Europeanization: New Research Agendas*. Palgrave Macmillan. 2007. 219 p.
 120. Visa liberalization dialogue. *Mission of Ukraine to the European Union*. 30 October 2020. URL: [https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/dialog-u-sferi-yusticiyi-svobodi-ta-bezpeki/pro-rozvitok-bezvizovogo-dialogu-mizh-ukrayinoyu-ta-](https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/dialog-u-sferi-yusticiyi-svobodi-ta-bezpeki/pro-rozvitok-bezvizovogo-dialogu-mizh-ukrayinoyu-ta)

yes (дата звернення: 04.05.2025).

121. What is in the REPowerEU Plan and how it will help Ukraine? *EUEA*. 24 May 2022. URL: <https://euea-energyagency.org/en/news/market-news/what-is-in-the-repowereu-plan-and-how-it-will-help-ukraine/> (дата звернення: 04.05.2025).
122. What we do. *European Investment Bank*. URL: <https://www.eib.org/en/projects/topics/index> (дата звернення: 04.05.2025). (дата звернення: 04.05.2025).
123. World Economic Outlook Database. *IMF*. URL: https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/October/weo-report?a=1&c=998,&s=NGDP_RPCH,NGDPD,PPPGDP,PPPPC,PCPIPCH,PCPIEPCH,&sy=2022&ey=2029&ssm=0&scsm=1&scc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1 (дата звернення: 04.05.2025).
124. World Economic Outlook Update, July 2023. *IMF eLibrary*. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400243165/9798400243165.xml> (дата звернення: 04.05.2025).
125. World Investment Report 2023. *UNCTAD*. URL: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023> (дата звернення: 04.05.2025).
126. Zielonka J. Is the EU Doomed? Polity Press. 2014. 112 p.